

Időutazásra invitáljuk az olvasót a középkorba, azon belül is a tatárjárást megelőző évszázadba repítjük. A helyszín pedig Budapest XI. kerületének egyik eldugott szeglete, a Kőér-patak partja.

Joggal kérdezheti, hogy miért pont ide, miért pont erre az időszakra esett a választásunk. A válaszra ugyancsak vissza kell menni a múltba, de nem sokat, csak 2003-ig. Ekkor ugyanis a Budapesti Történeti Múzeum szakemberei, technikusai, kézi földmunkásai egy páratlan Árpád-kori lelőhelyet tártak fel: Kána falut.

A Kána szó hallatán mindenkinek a bibliai település és Jézus csodatétele jut eszébe, és bár a magyarországi Kánán nem változott át a víz borrá, a szőlőtermesztésnek, borkultúrának igen nagy jelentősége volt.

Azonban, hogy a Bibliánál maradjunk, Kána egy régészeti Kánaánt jelentett a feltárók, érdeklődők számára, melyet mi sem bizonyít jobban, hogy nemcsak Magyarország, de a Kárpát-medence legnagyobb eddig feltárt Árpád-kori faluja bontakozott ki a kutatómunka során. Nem csak a számadatok döbbentették meg a korszakkal foglalkozókat, hanem az előkerült gazdag leletanyag is, mely nem jellemző a korszak hazai falusi anyagi kultúrájára.

Kellemes időutazást kívánunk!

KÁNA

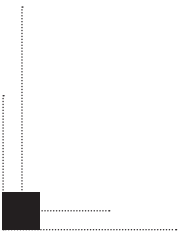
– középkori falu Újbudán

*Egy szenzációs régészeti
leletgyűttes feltárásának története*

KÁNA

– középkori falu Újbudán

Egy szenzációs régészeti leletegyüttes
feltárásának története

KÁNA

– középkori falu Újbudán

*Egy szenzációs régészeti
leletegyüttes feltárásának története*

Etele Helytörténeti Gyűjtemény
Budapest, 2018

Szerkesztő:
Terei György

Együttműködő partner: Kána Alapítvány
Kuratórium elnök: Mozsay Balázs

Kiadja a KözPont Újbudai Kulturális, Pedagógiai és Média Kft.
Felelős kiadó: Antal Nikolett ügyvezető igazgató
Szakmai referens: Farkas Zsolt
Tervezőszerkesztő: KOY
ISBN 978-615-81041-0-4

TARTALOMJEGYZÉK

TEREI GYÖRGY

Bevezető.....	7
Történeti adatok.....	11
Az ásatás.....	12
A templom.....	12

VARGHA MÁRIA

Kána falu temetője.....	22
-------------------------	----

LÁSZLÓ ORSOLYA

Antropológiai vizsgálat.....	29
------------------------------	----

TEREI GYÖRGY

Házak.....	35
Tárolóhelyiségek.....	44
Szabadon álló kemencék.....	44
Gödrök, árkok.....	46

A LELETANYAG

TEREI GYÖRGY

Kerámia.....	51
--------------	----

VARGHA MÁRIA

Árpád-kori viselet Kána faluban.....	55
--------------------------------------	----

HORVÁTH ANTÓNIA

Vasak.....	59
------------	----

TEREI GYÖRGY

Egyéb leletek.....	66
--------------------	----

DARÓCZI-SZABÓ MÁRTA

Állatmaradványok.....	68
-----------------------	----

TEREI GYÖRGY

Kána végnapjai.....	74
Az ásatás befejezése után.....	74

TEREINÉ TORONYI SZILVIA

Restaurálás.....	74
------------------	----

LÉGI FOTÓ
A TERÜLETRŐL

BEVEZETŐ

2003. augusztus végén kezdődött a történet. A MAC Kft. lakóparkot tervezett építeni a főváros XI. kerületének déli részére: a Balatoni út, Budapest–Hegyeshalom-vasútvonal, Kőér-patak

és az egykori Vasvári Laktanya által határolt területre. A helyszín – ahogy ma is – a régmúlt időkben is kedvelt megtelepedési pontja volt a környéknek, hiszen 7000 éve lakják a domboldalt kisebb-nagyobb megszakításokkal. Arra a kérdésre pedig, hogy miért a pataknak ezt

A FELTÁRÁSI TERÜLET, ELLIPSZISSSEL ÁBRÁZOLVA
AZ ÁRPÁD-KORI FALU KITERJEDÉSÉT
(A: ÁRPÁD-KORI FALU, B: KÁNAI APÁTSÁG)

az oldalát választották, egyszerű a válasz: a túloldalon kezdődik a meredek hegyoldallal rendelkező Tétényi-fennsík, mely megtelepedésre csak a platón ad lehetőséget.

KIK, Milyen népcsoportok hagyták itt lábnyomukat az Árpád-kori falu előtt?

A legkorábbi megtelepedés a neolitikumra tehető (Kr. előtt 6. évezred), ekkor éltek itt az úgynevezett Dunántúli Vondárdíszes Kultúra képviselői. Később, a rézkorban a Ludanice kultúra (megközelítőleg Kr. előtt 4000) népei használták ki a hely adta lehetőségeket, majd a bronzkorból a Makó kultúra (Kr. előtt 2800–2600) és a Vátya kultúra (Kr. előtt 1800–1600) leletei bizonyították az ittlétet. A dombhát felső része újra benépesült a Hallstatt kultúrában (Kr. előtt 800–600), a korszak telepnyomai kerültek elő. Nem találtunk eddig római kori objek-

NAGYMÉRETŰ
ŐSKORI GÖDÖR

tumot, a korra jellemző lelet azonban annál több. A legjelentősebb egy Silvanus-oltár, mely egy több száz évvel későbbi ház padlóján feküdt. Azt, hogy mire használták az egykor nagy becsben tartott tárgyat, ma már nem tudni. Az avar korszakból sírok és házak is napvilágra kerültek, és egy 10. századi teleprészletet is találtunk a terület nyugati részén. Az őskori leletek feltárását Horváth László András és Szilas Gábor, a népvándorlás kori emlékeket Korom Anita és Horváth Attila kutatta.

A KEZDETI, ÉPÍTKEZÉSHZ KAPCSOLÓDÓ
FÖLDMUNKÁK SORÁN ELŐKERÜLT KÖKERETES SÍR

A lakópark építését egy nagy tereprendezés előzte meg, az egykori gyümölcsöst eltávolították, a felső földréteget elszedték. Már ekkor a terület különböző pontjáról számos középkori edénytörredék, a domb tetejéről kövek és embercsontok kerültek elő. Az építkezést a szakhatóság leállította, és megkezdődött a három évig tartó feltárás. Természetesen az építkezésnek nem kellett ez idő alatt szünetelnie, a Budapesti Történeti Múzeum szakemberei szakaszosan adták át a területeket, így 2003 decemberében az első egyhektáros részen az építkezés is megindult.

A régészeti terepmunka 2005 augusztusáig zajlott folyamatosan – karácsonykor rövid megállásokkal. A szorító határidők miatt folyamatosan haladt a munka, és meg kell említeni, hogy bár nagy volt a tempó, a beruházó MAC Kft. és a kivitelező Arcadom Rt. mindvégig korrekten állt a régészethez, amiért köszönet illeti meg őket.

EGY ELŐBUKKANÓ KEMENCE
2003. SZEPTEMBERÉBEN

MIT KERES A RÉGÉSZ?

A régészeti feltárásnak több fajtája van. Más módon kell feltárni egy romos várat, egy álló templomot és egy Árpád-kori falut. A 12–13. században a falvakban általában a templom kivételével nem volt kőfalú épület, földbe

mélyített, vesszőfonatos agyaggal tapasztott házakat építettek.

A felszín feletti épületek, melyek szerves anyagból készültek, elpusztultak, az idő és gyakran a későbbi emberi tényezők semmissé tették. A mai kor kutatója számára ezen objektu-

moknak csak a földbe mélyített része maradt meg. Amikor eleink kiásták ezeket a gödröket, a bolygatatlan altalajba ásták, ami a legtöbb esetben sárga színű, ahogy ez Kánán is megfigyelhető volt. Mikor a gödrök a középkor folyamán betöltődtek, esetleg betöltötték, akkor mindig kevert, sötétebb, humuszos földréteg került a sárga színű altalajba. A régésznek első lépésként el kell távolítani a mezőgazdasági munkák által bolygatott felső humuszcseréteget, ez alatt található a fent említett bolygatatlan altalaj. Ebben pedig szépen kirajzolódnak az egykori gödrök betöltési foltjai. Az ásás során ezeket az általában sötétebb színű betöltődéseket kell óvatosan kibontani, így megkapjuk a néhány száz- vagy akár ezeréves gödröket, árkokat, házalapokat.

A SÁRGÁ BOLYGATATLAN
ALTALAJBAN MEGJELENŐ
FÖLDRE MÉLYÍTETT HÁZ FOLTJA

TÖRTÉNETI ADATOK

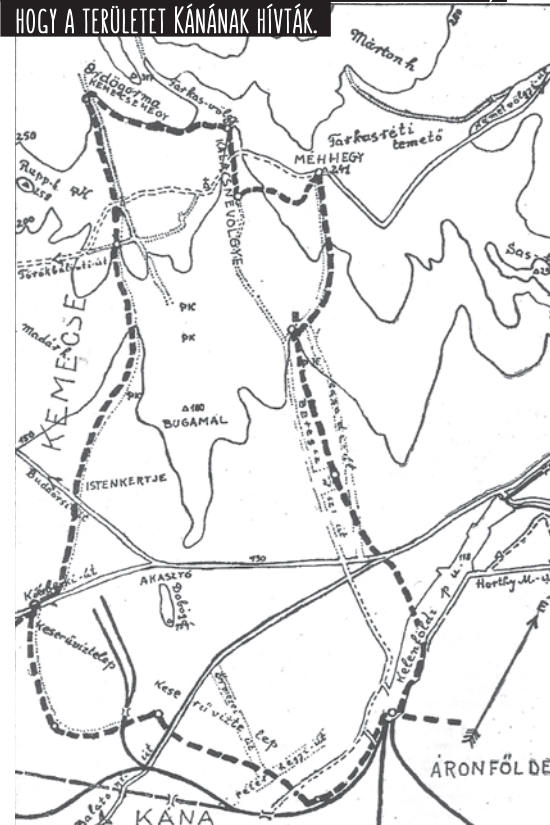
A feltárt faluról csak közvetett írott bizonyítékok vannak. Azt, hogy a Kána név erre a területre vonatkozik, egy 1325-ös határjárás bizonyítja. Az oklevél Nevegy falu, a mai gazdagréti lakótelep alatt megtalált Árpád-kori település határait és szomszédos birtokait rögzítette. Nevegy déli határa a mai Egér út nyomvonalában futhatott. Ebből az írott adatból ismert a Tétényi-fennsík szélén és az alatta található terület, Kána. A szemközti hegyen álló monostor feltárása 1981 és 1989 között zajlott H. Gyürky Katalin vezetésével, az eredményekről született könyvben a feltáró régész foglalkozik a terület történetével. A monostor alapítását a 12. század közepére, az 1148–1158 közötti esztendőkre helyezi. Az alapító Apa bán volt. Korábban állt ezen a területen egy plébániatemplom temetővel. Izgalmas

és számtalan kérdést vet fel, hogy a monostor megalakulása, valamint – lenn a patakparton – a falu megszületése egy időpontra tehető.

A kánai terület első okleveles említése 1240-ből származik, amikor a veszprémi püspök rögzíti a kánai és telki apátok számára, hogy a földterületből 200 jugera földet (126 hektár) „nagypesti” német polgároknak adnak bérbe szőlőtermelés céljából. Az oklevélben nem szerepel, hogy a tárgyalt föld pontosan hol helyezkedik el, csupán az, hogy Kána mellett található.

1361-es oklevélben a Kána határában fekvő szőlők vámjogáról, 1405-ből egy kánai származású, Jakab nevű tétényi lakosról, 1412-ből egy ugyaninnen származó, óbudai apácáról olvashatunk.

PATAKI VIDOR NEVEGY FALU 1325-ÖS
HATÁRJÁRÁSÁNAK TÉRKÉPRE VETÍTÉSE. EZ ALAPJÁN TUDJUK,
HOGY A TERÜLETET KÁNÁNAK HÍVTÁK.

AZ ÁSATÁS

2003 szeptemberében elkezdődött a szisztematikus régészeti feltárás a humuszolással, a felső bolygatott réteg gépi elszedésével. Természetesen ezt is óvatosan végezte a munkagép, tevékenységét egy irányító, figyelő szakember segítette, aki mindig jelezte, mekkora réteget szedhet le, és leállította, ha valami előkerült.

Szépen egymás után kerültek elő az objektumok, házak, kemencék, gödrök, árkok. Egyre nagyobb és nagyobb területen rajzolódott ki az Árpád-kori falu.

A humuszolással, valamint a lakó- és tárolóobjektumok kibontásával egy időben kezdődött meg a templom, illetve közvetlen környezetének feltárása. Erre azért volt szükség, mert úgy gondoltuk, a temető és a templom feltárása várhatóan egy hosszabb időt igénybevevő, aprólékos tevékenység lesz. Az elgondolásunk beigazolódott, hiszen az 1065 sír feltárása közel két évet vett igénybe. De lássuk, milyen eredményeket hozott ez a két esztendő!

A TEMPLOM

Már a munkálatok megkezdésekor meghatározhatóvá vált, hogy a terület egyik központi kiemelkedésén – de nem a legmagasabb ponton – állt a falu temploma. A teljes feltárás

A TEMPLOM ÉS A TEMETŐ
FELTÁRÁS KÖZBEN

A CSAPAT EGY RÉSE
– RÉGÉSZEK ÉS TECHNIKUSOK

ÁSATÁS
SÁRBAN

Az ásatás 20 hónapja alatt kevés ideálisnak mondható feltárási nap volt. A téli hónapokban a faggal és a hóval, tavasz elején pedig a hirtelen olvadásból eredő sártengerrel kellett megbírkózniuk a feltáró csapat tagjainak. Az ásatás a kivitelezéssel egy időben haladt, és az építkezés miatt feszített ütemben kellett átadni a területeket, így nem volt ritka, hogy 140–150 kézi földmunkás munkáját 30–40 technikus, restaurátor és több régész követte. A dokumentáló személyek vegyes összeállításúak voltak. Kevés tapasztalt technikkal kezdtük meg a munkát, ám a legtöbb új ember hamar beletanult

a dokumentálásba, és értékes tagja lett a csapatnak. Nekik hatalmas köszönettel tartozunk.

ÁSATÁS
HÓBAN

után jól láthatóvá vált, hogy a falu születésekor már kijelölték a templom helyét, és el is kezdték építeni, hiszen a templom és az azt körülvevő temető 45×60 méter kiterjedésű helyén egy-két középkori objektumtól eltekintve nem került elő középkori lelet. Sőt, ezt a területet egy szélesebb, Árpád-kori objektumtól mentes, üres sáv is körbevette.

Szerencsés helyzetben vagyunk, mivel az építési szintről előkerült II. Béla (1131–1141) ezüstpénze alapján a 12. század közepére tehető a templom keletkezése. Megépítésekor – a mai szemmel nézve – kicsi, kápolna méretű, 10 méter hosszú, 6 méter széles építmény volt. Szentélye félköríves záródású. Falai egy méter vastagok, így a templombelső alig volt 18 nm-es. Jelentős felmenő fal nem maradt meg sehol, egyes részein

pusztán a legalsó kősor látható. Ez azonban igen sok érdekességet elárult. A templom kváderkövekből, téglatest alakúra faragott mészkövekből épült. A templom falát úgy építették meg, hogy a külső és belső falsíkot megmunkált tömbökkal alakították ki, a belső részt megmunkálatlan kvarchomok-kövel töltötték fel. A templombelsőben az egykori padlószintet és az oltáralapozást nem találtuk meg, a későbbi beásások teljes mértékben megsemmisíthették azokat.

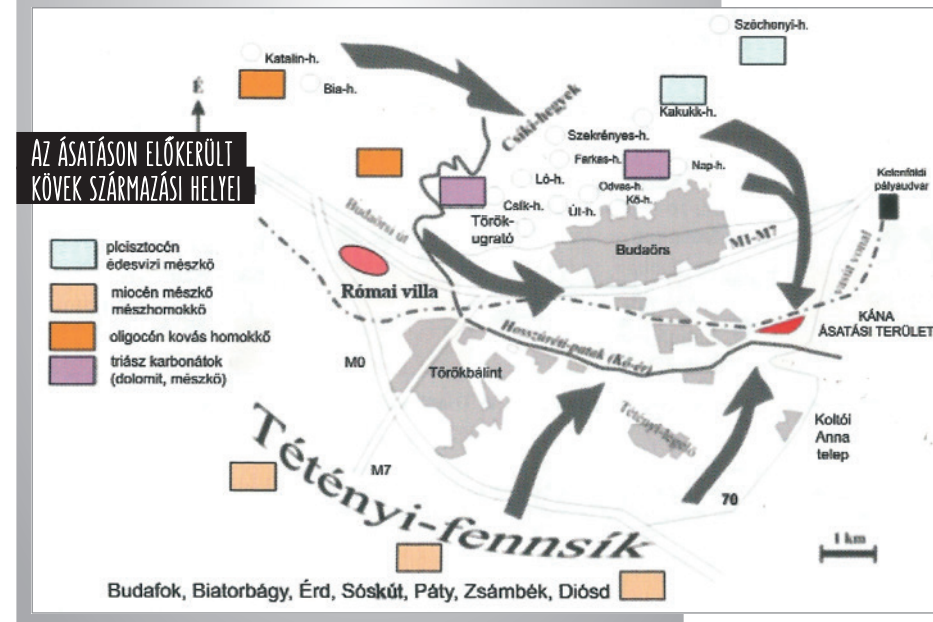
A TEMPLOM ELSŐ PERIÓDUSÁNAK REKONSTRUKCIÓJA

MIT MOND A GEOLÓGUS EGY RÉGÉSZETI ÁSATÁSON

Egy régészeti feltáráson megpróbálunk minél komplexebb képet kapni, ezért más tudományágak segítségét is kérjük. Ilyen például a geológia.

Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán geológus vizsgálta többek között a templom kőanyagát. Kiderült, hogy az építőanyag 70%-át adó miocén mészhomokkő és mészkő a közeli Tétényi-fennsíkrol származhat. A templom különböző építési periódusai nem azonos fajta kövekből álltak.

Érdekes megfigyelés, hogy a Kánán előkerült kőzettípusok nagyon hasonlítanak a néhány kilométerre nyugatabbra, Törökbálint közelében megtalált római villáéra. Így elképzelhető, hogy a falu lakói a már romos épületekből szereztek be a mindennapjaikhoz szükséges építőanyagot.

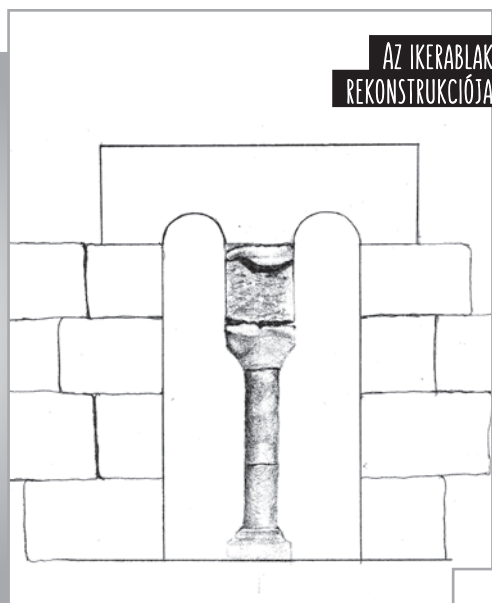

A TEMPLOM
A FELTÁRÁS UTÁN

Azonban a kérdések sora még nem fejeződött be. A templomtól 1,5 méterre nyugatra – a nyugati fallal párhuzamosan – egy 3,5 méter hosszú és 1 méter széles fal került elő. Ez a templom szerkezetének legnehezebben értelmezhető része. A feltárás során a szerkezetéből, a kőanyagából és a szintadatokból kiderült, hogy a korai, a korábban bemutatott templomhoz tartozott ez a falcska. Hosszú tanakodás után a templom nyugati oldalán álló toronyalapozásként határoztuk meg.

VOLT TORNYA A TEMPLOMNAK?

Kardinális kérdés, hogy a korai templomnak volt-e tornya, hisz a nyugati oldalon feltárt kérdéses falszakasz meghatározásának bizonyításában e toronynak fontos szerepe van. A templom alaprajzában nem került elő olyan elem, ami egyértelműen torony meglétét bizonyítaná, ámde a leletek között igen. A település későbbi objektumaiban került elő olyan, az átépítés során feleslegessé vált ikerablakokból származó kőanyag, ami a toronyhoz kapcsolható.

AZ IKERABLAK
REKONSTRUKCIÓJA

FALUSI KVÁDERTEMPLOMOK MAGYARORSZÁGON

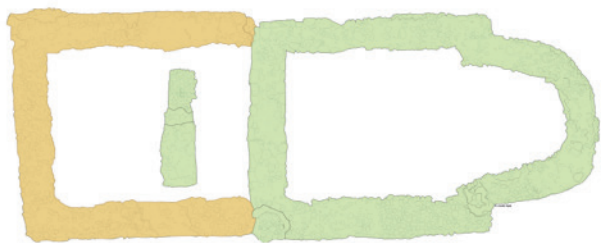
A kánai templom építészeti struktúrája egy kisebb, különleges csoportba sorolja az épületet. A kvádertemplom jelentése, hogy falait téglatest formára faragott kövekkel burkolták, legtöbbször kívül és belül is. Ezen építészeti forma tetszetősebb, ám költségesebb is volt az ennél általánosabb, törtkőből, avagy téglából épített, majd vakolt falazatoknál, nem is említve a fából emelt templomokat.

KARCSA KVÁDERKÖVEKBŐL ÉPÜLT
TEMPLOMA

Mindez tehát egy vagyonosabb építetűt jelez, nem kizárható azonban a monostorok, akár mint birtokosok építészetre gyakorolt hatása sem. Létezik viszont egy még kézzelfoghatóbb lehetőség: kvádertemplomok olyan vidékeken fordulnak elő valamivel nagyobb számban, ahol e nyersanyag – a faragott kövek – már rendelkezésre álltak, többnyire egy-egy romos római épület formájában. Kána temploma kváderépítészettel kiemelkedik az átlag Árpád-kori falusi plébániatemplomok közül, hiszen a Kárpát-medencében nagyságrendileg hetven ilyenről tudunk.

A TEMPLOM ELSŐ ÉS A MÁSODIK PERIÓDUSA
(1. PERIÓDUS=ZÖLD, 2. PERIÓDUS (HOZZÁTOLDÁS)= BARNA)

TÖRMELÉKKEL BETÖLTÖTT GÖDÖR
A TEMPLOMBAN

OSZLOPLÁBAZAT ÉS FARAGOTT KÖVEK
A TEMPLOM BELSEJÉBE ÁSOTT GÖDÖRBEN

A 13. század első felében kicsinek bizonyult a templom, ezért nyugati irányba hét méterrel megtoldották. Az építkezés során elbontották a tornyot, a tornyot tartó alapozást nyugati karzattá alakíthatták át. Erre egy nagyméretű oszlopalap a bizonyíték, ami a kérdéses terület mellett álló gödörből került elő. A falakat úgy építették, hogy illeszkedjenek az első periódus falaihoz. A toldással a nyugati oldalon három, az északon egy sírt vágtak át, melyek a korai templomhoz tartoztak. Mivel a temető sírjaiban és a falu házaiban ezernél is több, minden bizonnyal a templomból származó követ találtunk, feltételezhetjük, hogy a felszabaduló követeket a falu lakossága felhasználta a mindennapi élethez. Ezek a darabok pedig nem csupán az egyszerű építőkövek voltak, díszes faragványokat találtunk sírokba, kemencékbe beépítve, bizonyítva az egykori templom komoly díszítettségét.

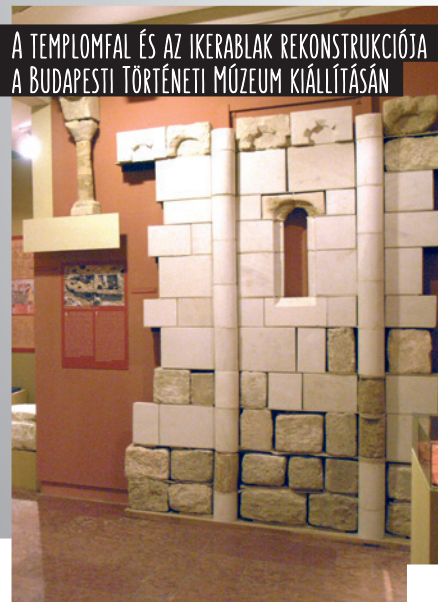
A falu felhagyása után a templom is pusztulásnak indult. A templombelsőben, valamint kívül, a falak mellett kisebb-nagyobb, valószínűsíthetően kincskereső gödröket ástak. Ezekben

KÁNA TEMPLOMA A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUMBAN

Az előkerült kövekből Győző Eszter művészettörténész és Módy Péter kőszobrász-restaurátor rekonstrukciót készített, mely a múzeum állandó kiállításán tekinthető meg. Mivel a templomfal pontos magassága nem határozható meg, csak egy kiragadott részlet látható.

Falait félköríves záródású résablak, féloszlopok, alul lábazati párkány, felül ívsoros párkány tagolhatta. Ezen építészeti elemek meglétére az előkerült kőfaragványok alapján lehetett következtetni.

A TEMPLOMFAL ÉS AZ IKERABLAK REKONSTRUKCIÓJA
A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM KIÁLLÍTÁSÁN

KŐFARAGVÁNYOK
A TEMPLOMBÓL

A BEMUTATOTT TEMPLOMROM
A LAKÓPARKBAN

a templom törmeléke volt, megőrizve az utókor számára egy-egy szép faragványt.

A templom utóéletéhez tartozik, hogy az ásatások befejezését követően a beruházó MAC Kft. fontosnak tartotta, hogy a falu legjelentősebb helyét bemutassa. Az alapfalakat az ásatás során előkerült kövekből felfalazták, majd ez egy – nem a legszerencsésebb módon kivitelezett – borítást kapott. Külön látható a két periódus határa. A templom nyugati részén az önkormányzat és a Kána Alapítvány emlékművet emelt. A lakópark főutcája az egykori falu nevét kapta.

A FALU TEMPLOMÁNAK ÉS TEMETŐJÉNEK
SZÁMÍTÓGÉPES REKONSTRUKCIÓJA

KÁNA FALU TEMETŐJE

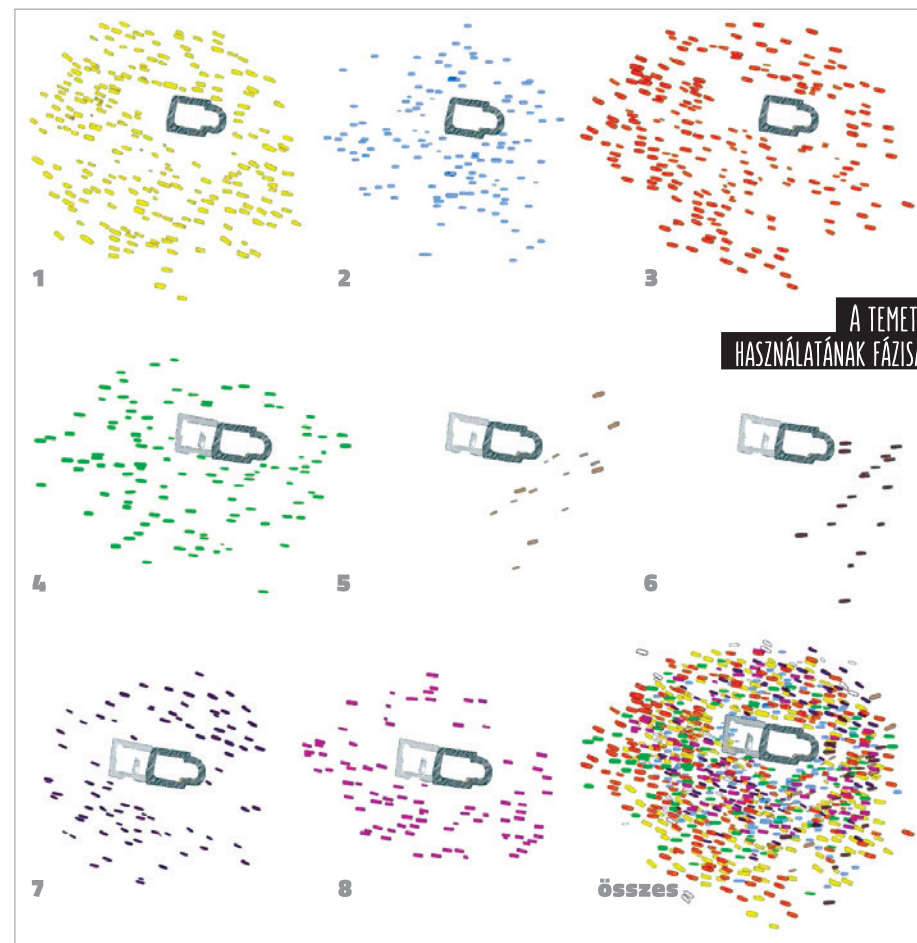

NYUGAT-KELETI IRÁNYBAN
ELTEMETETT HALOTT

A középkorban, mi több, egészen Mária Terézia egy rendeletéig, tehát a 18. századig, a temetők mindig a templom körül helyezkedtek el, a lakosok ide, a temetőkertbe, az ún. cinterembe temetkeztek. Sok kisebb településen még ma is sírkertek veszik körül a falu templomát. Az ásás során látható volt, hogy ezt a területet a falu telepítésekor, azaz a település tervezésekor rögtön erre a funkcióra szánták, így szándékosan üresen hagyták a templom és a temető számára, amit jól mutat, hogy a falu egyéb építményeinek egyébként viszonylag sűrűn elhelyezkedő nyomai itt nem voltak jelen.

A mintegy 150 éven át használt temetőt teljesen feltárták a régészek, mely során összesen 1065 sír és 1044 egyén földi maradványai kerültek elő, akik izgalmas történeteket láttatnak a falu egykori népességéről, társadalmi jellemzőiről, sőt, babonáiról.

A középkori temetőkre általánosan jellemző, hogy – a templomhoz hasonlóan – a sírokat is nyugat–keleti irányba tájolták, hogy a feltámadás napján az arc kelet felé nézzen, amerre a templom szentélyét is helyezték. A sírok tájolása azonban nem volt mindig teljesen egyforma. Mivel a halottakat kizárólag a temető megszentelt földjébe temethették, a rendelkezésre álló hely véges volt, így – ahogy sokszor ma is – az elhunytakat egymásra temették. Azt a jelenséget, amikor két vagy több sír egymáson fekszik, szuperpozíciónak nevezzük. Mivel lehetetlen, hogy egy sír a másik alá kerüljön annak bolygatása nélkül, e jelenség fontos kronológiai információkkal szolgál a régészeknek a sírok egymáshoz viszonyított időrendjének vizsgálatakor. Kánán érdekes módon a szuperpozíciók által elkülöníthető csoportok egybeestek a sírok irányításának változásával, így meg lehetett figyelni a temető használatában bekövetkező alakulásokat, vagyis a falu egykori lakosságának növekedését, illetve csökkenését. Az itteni temetkezési rend

a temető egyfajta koncentrikus kiterjedését mutatta, tehát a közösség lakói – feltehetően a templomtól kiindulva – addig temetkeztek a megszentelt földbe, amíg el nem érték annak szélét, majd újra kezdték a temetkezést a templomtól kiindulva a cinterem szélei felé.

A halottakat egymáshoz nagyon hasonlóan hantolták el; általában egy téglalap formájú sírban, halotti lepelbe csavarba helyezték őket a földbe. Az elhunytak öltözetének megismerése régészeti adatok alapján nehéz. A földben az eltelt századok alatt lebomlanak a szerves anyagok, ezért a régész leginkább csak fém, esetenként csont ruhadíszekkel, szerelésekkel találkozók, és ez alapján próbálhatja meg rekonstruálni az egykori viseletet. Ilyen tárgyak azonban ritkán fordulnak elő, ami arra

FELTEHETŐEN
LEPELBE CSAVART HALOTT

utal, hogy általában a halotti ruházatot csupán az említett lepel jelentette. A sírgödört, melybe az elhunytat helyezték, legtöbb esetben egy deszkalappal zárták le, majd földdel borították. Kána temetőjében egy különleges szokás is megfigyelhető volt: kortól és nemtől függetlenül a halottak csaknem harmadát ún. kőkeretes sírban temették el. Ez azt jelentette, hogy a sírgödör szélét négyzetesre faragott kövekkel keretezték, majd erre fektették rá a sírt lezáró deszkát, és borították be földdel a sírgödört. A kövekbe időnként keresztjelet is véstek. Bár a sírok a mai szokásokhoz képest sekélyek voltak, a kőkereteknek nem volt nyoma a felszínen. Bizonyos

azonban, hogy valamely szerves anyagból, legvalószínűbben fából készült sírjelek voltak a temetőben. Ezt az egyes sírokhoz való utántemetések mutatják, melyek során leggyakrabban

KŐKERETES SÍROK
A TEMETŐBEN

SZÉPEN MEGFARAGOTT KÖVEKBŐL ÁLLÓ
KŐKERETES SÍROK

DESZKABORÍTÁS MARADVÁNYA
EGY KÖKERETES SÍRON

UTÁNTETETÉS
A KÁNAI TEMETŐBEN

kisgyermeket temettek a közösség korábban elhunyt tagjaihoz. Különleges bánásmódot, speciális temetkezési szokásokat is csak a gyermekek esetében lehetett megfigyelni. A legkisebbeket (három év körüli vagy fiatalabb) leggyakrabban egy felnőtt, többnyire idős férfi sírjához helyezték el, és ez kizárólag abban az esetben történt másként, ha a templom közvetlen közelébe temették őket. Ez tehát a temetőben megfigyelt egyetlen preferencia annak különböző területeit tekintve.

TEMETÉS
REKONSTRUÁLÁSA

MIÉRT „ZSÚFOLTAK” A KÖZÉPKORI TEMETŐK?

A középkori temetők – ahogy a mostaniak is – a limitált kiterjedésű hely miatt voltak „zsúfoltak”. Szent László és Kálmán király törvényei elrendelték, hogy a halottakat kötelezően a templom köré, az ott megszentelt földbe kell eltemetni – hacsak bűnt nem követtek el. A rendelkezésre álló temetőkert viszont sokszor igen szűknek bizonyult, ezért nem ritka, hogy a sírok akár 5–8 „rétegben” fekszenek egymáson.

EGYMÁSRA
TEMETKEZÉSEK

A közösség egykori babonás, hitbéli szokásait, titkos ügyeit is felderítheti a régész ásója. A középkorban a maihoz hasonló módon helyezték az elhunytat örök nyugalomra: lepelbe csavarva vagy koporsóban, hátán fekve, nyújtott lábakkal és karokkal, a kézfejeket esetenként összekulcsolva. Az ettől eltérő jelenségek anomáliát jeleznek – babonát, bűntényt, vagy más, vallásos tevékenységgel, illetve annak hiányával összefüggésbe hozható eseményt. Ilyennek számítanak például a keresztleletlen csecsemők temetőn kívüli, különböző módokon és helyeken létrehozott sírjai. A temetőn belül elhelyezkedő rendellenes sírok, például egy lábát visszahajlítva, lábfejét összekötözve eltemetett nő sírja inkább babonás tevékenységnek vélhető. A falu területén, különböző gödrökben feltárt vázak azonban valószínűsíthetően erőszakos cselekmények áldozatai lettek.

MIT VIZSGÁL EGY RÉGÉSZ EGY KÖZÉPKORI SÍRMEZŐN?

A régészt a temetőben leginkább a temetkezési szokások és azok alakulásai, valamint a temető használatában bekövetkezett változások érdeklik. Ehhez viszont szükség van arra, hogy az egyes sírok egymáshoz való időbeli viszonyát, és ezáltal az egyes temetkezési fázisokat el lehessen különíteni, ami nem mindig egyszerű feladat. Ezen időrendi fázisokon belül a régész a sírok kialakítását, a halott pozícióját, a vele eltemetett tárgyakat, valamint magát a temető kiterjedését, a rajta esetlegesen áthaladó utakat, egyéb használati tereket, rendellenes jelenségeket kutatja. További fontos kiegészítője ennek az antropológiai vizsgálat, mely nemcsak az elhunytak korát és nemét tudja meghatározni, de betegségeikre, táplálkozási szokásaikra, életkörülményeik testükre gyakorolt változásainak okaira is fényt deríthet.

ANTROPOLÓGIAI VIZSGÁLAT

Az ember biológiai lényként jelentősen befolyásolt a környezete által. A környezeti tényezők (flóra-, fauna-összetétel, klíma- és talajtani viszonyok stb.) által gyakorolt külső kényszertényezők, negatív hatások – az egyéni, öröklött adottságokkal kölcsönhatásban – nyomot hagyhatnak a csontokon is. A paleopatológia ezeket a csontokon megfigyelhető kóros elváltozásokat elemzi, és a legújabb diagnosztikai eljárások, illetve analitikai vizsgálatok segítségével az egykor élt népessegek

MENNYI IDŐS VOLT AZ ELTEMETETT?

A történeti korok emberének kultúrájáról, élettevékenységeiről tanúskodnak a régészeti leletek. Magát az embert, aki ezeket létrehozta és alakította, az embertan (paleoantropológia) tanulmányozza. Az alapvető antropológiai vizsgálatok segítségével, melyek többek között az elhalálzási életkor és nem megállapítására irányulnak, a korabeli halálzási viszonyokra következtethetünk. Csontvázunk növekedése, érése születésünktől egészen 28–29 esztendő korunkig zajlik. Ebben az időszakban, de legfőképpen az intenzívebb növekedési szakaszban, azaz 0–14 éves korig igen szűk időhatáron belül lehetséges a becsült életkor megadása.

Ehhez a fogak előbúvási idejét, a fogak fejlettségének különböző fázisait, de még a hosszú csontok hossznövekedését is felhasználhatjuk. A különböző csontok ízületi végei szintén eltérő életszakaszokban fuzionálnak a csont többi részével, így adva teret az adott csont növekedéséhez. Ezen szakaszok felismerhetők, és szintén az életkorról árulkodhatnak. Felnőtteknél bizonyos életkori határ elérése után a csontozat növekedése leáll, így ezt követően már csupán némely vázrészek, ízületi felszínek és peremek „elhasználtságának” mértéke segíthet az életkor becslésében. A korbecslésre legalkalmasabb területnek azok a porcok ízületi felszínek tekinthetők, amelyek mechanikai stressznek nincsenek (vagy csak kivételes esetekben) vannak kitéve, vagyis nem „mozgó” ízületek, mint például a vállízület. Ilyen porcok borítás található a bordák végein vagy a két szeméremcsont között.

FÉRFI VAGY NŐ? MILYEN MAGAS VOLT?

Az egykori egyén nemének meghatározását az antropológusok a koponya és a váz nemi dimorfizmust mutató anatómiai jellegei alapján történik. A koponya jellegei valamivel kevésbé, a medence jellegzetességei ezzel szemben jól mutatják a vizsgált személy nemét.

A vázcsontok mennyiségi jellegeinek felvétele, hosszme-
reteinek rögzítése lehetővé teszi az elhunyt testmagassá-
gának becslését. A koponya morfológiai képének, alakjának,
formájának létrejötte elsősorban genetikailag rögzített.
Ebből következően az adott egyének koponyáinak méré-
sével a teljes populáció genetikai hátteréről nyerhetünk
információt. Ezeknek az adatoknak a segítségével – külön-
böző statisztikai módszerek alkalmazásával – felvázolható
az adott népesség hasonlósági köre, ezáltal szerencsés
esetben rekonstruálható a vizsgált populáció eredete,
vándorlásának útvonala.

egészségi állapotára, táplálkozására, környezetére, higiéniai
és szociális viszonyaira következtet, de bizonyos kulturális (pl.
interperszonális konfliktusok) szokásokra, valamint az egykori
orvostani ismeretekről is fontos információt ad.

Az antropológia és régészet együttműködése nyomán föld-
rajzi egységekre, kultúrákra és korszakokra vonatkozó további
következtetéseket próbálunk levonni, időben és térben releváns
minták összehasonlításával, annak érdekében, hogy a vizsgált
embertani anyag jelentőségét egy szélesebb kontextusban
értelmezhesük.

Kána falu embertani feldolgozása mind az alapadatok felvé-
telét, mind a részletes patológiai vizsgálatot magába foglalta.
A feltárt 1065 sírból 1044 egyén került elő.

Kána falu demográfiai képe a legtöbb békés körülmé-
nyek között élő Kárpát-medencei történeti népességhez
hasonló képet mutatott. A gyermekek (0–15 év) aránya igen
alacsony volt, 23,4%. Leginkább a 0 évesek hiánya figyelemre
méltó, akiknek aránya mindössze 1,2% volt. Az egy évet be-
nem töltött gyerekek aránya is igen kevés (7,4%). A törté-
neti népességeknél mintegy 30–35%-os csecsemőhalandó-
sággal kell számolnunk. A hiányzó gyermekelhunytak legvaló-
színűbben az általános rossz megtartási állapottal, sekélyebb

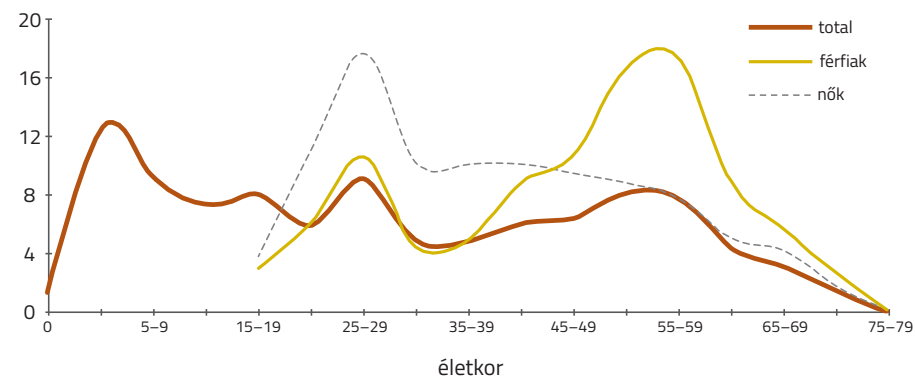
sírmélyiséggel függenek össze, de a rájuk vonatkozó eltérő
temetési rítus sem kizárható. Erre utalnak a temetőn kívül
talált gyermekmaradványok is.

KÁNA FALU NÉPESÉGÉNEK NEM ÉS ÉLETKOR ELOSZTLÁSA

korcsoport \ nem	férfi		nő		?		összesen	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Infans I.					137		137	13,1
Inf I./II.					1		1	0,1
Infans II.					108		108	10,3
Inf II./Juv					3		3	0,3
Juvenis	7	0,7	10	1,0	56	5,4	73	7,0
Juv/adult	–	–	–	–	–	–	–	–
Adultus	97	9,3	143	13,7	9	0,9	249	23,9
Ad/Mat	20	1,9	28	2,7	–	–	48	4,6
Maturus	207	19,8	156	14,9	2	0,2	365	35,0
Mat/Sen	5	0,5	2	0,2	15	1,4	22	2,1
Senilis	1	0,1	5	0,5	–	–	6	0,6
Ad/Mat/Sen	–	–	–	–	32	3,1	32	3,1
?					–	–	–	–
Total	337	31,7	344	33,0	363	35,3	1044	

(Infans II: 0–7 év ■ Infans II: 7–14 év ■ Juvenis: 15–19 év
■ Adultus: 20–39 év ■ Maturus: 40–59 év ■ Senilis: 60–)

KÁNA FALU HALANDÓSÁGI GÖRBÉJE

A temetőben a férfi-nő arány kiegyenlített volt. Kána népességének felnőttkori halálozási maximuma a 40–60 év közötti korcsoportban tapasztalható. Nemek szerinti bontásban a nők korai halálozási kiugrását tapasztaljuk, amely 25–29 esztendőre tehető. A nők magas fiatalkori elhalálozását általánosan a terhességgel, illetve a gyermekszüléssel járó komplikációkhoz kötik. A férfiak nagyobb arányban haláloztak el 40 év felett. A 15–19 év közöttiek alacsony arányban találhatók meg Kána temetőjében.

Az alábbiakban a csontozaton kialakult kóros elváltozásokat mutatjuk be, melyek más történeti népességekhez hasonlóan gyakoriak voltak Kána falu népességében is.

TRAUMA

A traumák mechanikai erő hatására bekövetkező elváltozások. Ide tartoznak a törések, vágások, de a mesterséges koponyatorzítások is. A traumák igen magas arányát figyelhetjük meg a temető anyagában. Ezek legfőképp a hétköznapi életben végzett

tevékenységekből származó balesetek következményei (pl. bordatörések), de kis számban – öt férfi koponyán – ütések nyomát, ún. depressziós töréseket is megfigyelhettünk.

ANYAGCSEREZAVAROK

A szervezet anyagcseréjének kóros működése is vezethet csontszerkezeti elváltozásokhoz. Az anyagcsere felborulását okozhatják vitaminhiányok, bizonyos szervek alul- vagy túlműködése. Kána mintájában a vashiányos vérszegénység és a C-vitamin-hiány (skorbut) tüneteit figyeltük meg. Vitaminhiányok nemcsak elégtelen táplálkozás következtében,

hanem hosszan tartó súlyos fertőzőes betegségek során is kialakulhatnak. Ezek a megbetegedések indikátorai a szervezetet érő környezeti stressznek, és legfőképp a külső hatásokra érzékenyebben reagáló gyermekek esetében fordul elő.

A bakteriális fertőzések az antibiotikumok megjelenése előtt sokszor igen súlyos kimenetelűek, halálosak is lehettek. Ezért a történeti korból származó csontokon is gyakoriak az olyan elváltozások, amelyeket bizonyos bakteriális tevékenységek okoztak. Ezek a fertőzések kialakulhattak ún. nem-specifikus baktériumok által, melyek esetében a csonttünetek annyira hasonlóak, „nem egyediek”, hogy több kórokozóra visszavezethetők (pl. streptococcusok), illetve bizonyos baktériumok egyértelműen beazonosíthatók a jellegzetes csonttünetek alapján (pl. tuberculosis, lepra). A nem-specifikus fertőzések közül igen szokványosak a csonthártagyulladás, illetve az agyhártyához köthető gyulladások, elváltozások jelenléte, Kánán leginkább a gyermekek körében. Ez utóbbi tünetek a koponyacsontok belső felszínén jelennek meg különböző morfológiai képpel.

CSONTHÁRTYA-GYULLADÁSÁRA UTALÓ RENDELLENES VASTAG CSONTFELRAKÓDÁS A BAL SÍPCSONTON. (594. SÍR, 3–4 ÉVES GYERMEK)

VASHIÁNYOS VÉRSZEGÉNYSÉG TÜNETE A KOPONYAFALON. A BETEGSÉG KÖVETKEZTÉBEN A KOPONYA KÜLSŐ ÉS BELSŐ LEMEZE ELVÉKONYYODOTT, PÓRUSOK JELENTEK MEG RAJTA, EZZEL PÁRHUZAMOSAN A KÖZTÜK ELHELYEZKEDŐ SZIVACOS ÁLLOMÁNY (DIPLÓE), AHO L A VÉRKÉPZŐ CSONTSZÖVET TALÁLHATÓ, MEGVASTAGODOTT. (98. SÍR, 9–10 ÉVES GYERMEK)

A HOMLOKCSONT BELSŐ FELSZÍNÉN RENDELLENES CSONTSZERKEZETI ELVÁLTOZÁSOK ALAKULTAK KI VALÓSZÍNŰLEG AZ AGYHÁRTYÁT ÉRINTŐ FERTŐZÉS KÖVETKEZTÉBEN. (347. SÍR, 3–4 ÉVES GYERMEK)

HOGYAN NÉZHETETT KI
AZ EGYKORI FALU?

HÁZAK

Amikor a humuszosítás során általában 2,5×3,5 méteres téglalap alapú, barna folt jelent meg, már tudtuk, hogy egy újabb földbe mélyített ház maradványával van dolgunk. Bizonyította elgondolásunkat, ha az egyik sarkában vörös folt bukkant elő, mert ez a ház kemencéjét jelzi.

EGY FÖLDBE MÉLYÍTETT HÁZ
FELTÁRÁSÁNAK LÉPÉSEI

Az ásatások során 198 földbe mélyített ház került elő. Ez a magyarországi régészeti viszonylatban hatalmas szám, hiszen egy-egy Árpád-kori falufeltárásnál a 20–30 előkerülő lakóépület is soknak számít.

Mi maradt meg az egykori lakótérből? A házak, házalapok. A kibontás után egy téglalap alakú, általában függőleges falú

gödör látható, egyik sarkában kemence, belsejében néhány kisebb és néhány nagyobb méretű gödör. Az ásatások során előkerült maradványok csak a házak alsó 10–40 cm-es részéről adnak többé-kevésbé biztos információt, a felsőbb részeket a megmaradt objektumokból kell rekonstruálni.

A házakon egykor nyeregtető állt, amit a megmaradt gödrökben álló ágasfák tartottak. Az építés első lépéseként a veremház szerkezetének a felállítása történt. Az épület hosszától függően két vagy három függőleges, végén V alakban elágazó oszlopot (ágasfát) kellett egy vonalban beásni a földbe. Az ágasfák hossza 3,2–3,5 méter, melyeket megközelítően 80

FÖLDRE MÉLYÍTETT HÁZAK
KIBONTÁS KÖZBEN

A HÁZÉPÍTÉS
REKONSTRUKCIÓJA

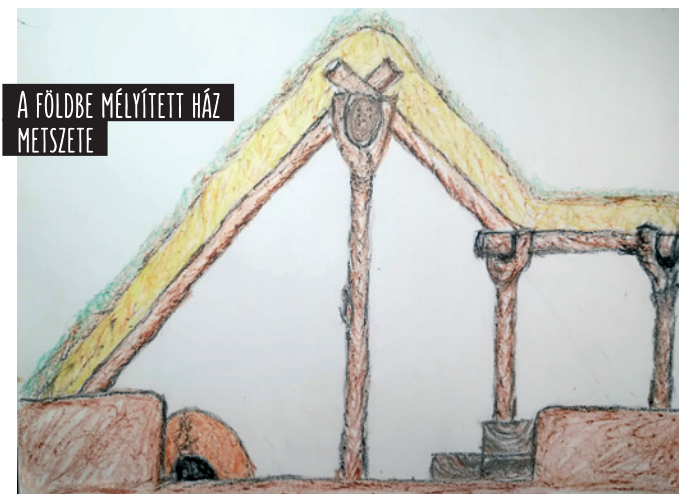
cm mélyre ástak le a földbe. Ezekre került vízszintesen a körülbelül 5 méter hosszú gerenda (szelemen), melyet többek között faszögekkel rögzítettek az ágasfákhoz. A szelemenre két irányba szarufák kerültek, melyeknek olyan hosszúaknak kellett lenniük, hogy a végük az ágasfák által meghatározott tengelytől 2-2,5 méter távolságra kerüljenek a földbe.

A szarufákat a szelemenhez ugyancsak faszögekkel rögzítették. Ezután alakították ki a bejáratot, mely két függőleges tartóoszlopból és két vízszintes fából állt, majd ezekre kerültek a bejárat tetőrészt fedő fák. A szarufákat sűrűn, ágakkal fonták be, majd erre 20–40 cm vastagságban szalmát fektettek. A korábbi elgondolásoktól eltérően csak ezután kezdték el kiásni a ház alapját, így nem a meglévő gödör felett kellett a tetőszerkezetet megépíteni. A kitermelt föld folyamatosan került a tetőre, ezáltal az még jobban

lenyomta a szarufákat, melyek ettől kellő tartást kaptak. A ház két rövidebb oldalánál a végfalakat sűrűn levert karók közé font vesszőből készítették el, melyet agyaggal tapasztottak. Itt lehettek a kisméretű ablaknyílások. Az ajtó függőlegesen elhelyezett pallókból állhatott, melyeket vízszintes hevederek tartottak össze.

A HÁZAK
REKONSTRUKCIÓJA

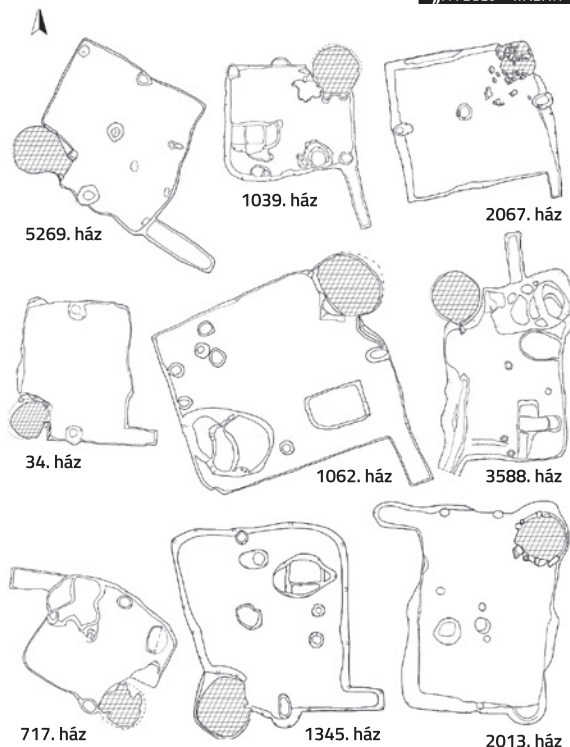

A FÖLDRE MÉLYÍTETT HÁZ
METSZETE

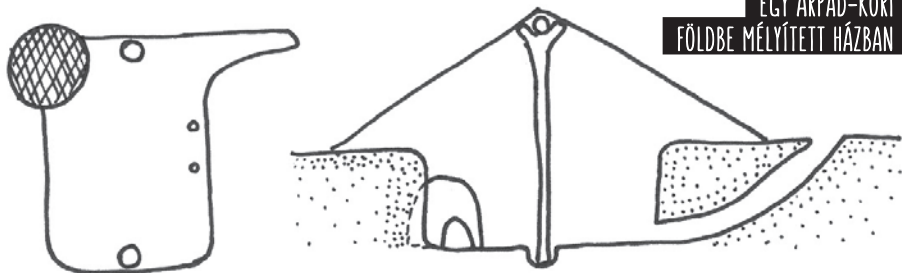
A HÁZ „NYELE”

Az Árpád-kori veremházak kis százalékaiban, Kánán közel harminc alkalommal figyeltünk meg egy kis árkot a kemencével szemközti oldalon, merőlegesen a ház falával. Tulajdonképpen ez egy kürtő volt, a padló szintjétől 10 cm magasságban indul rézsűsen a felszín felé. Így minden valószínűség szerint a kemencével lehetett kapcsolatos. Sokáig úgy gondolták a szakemberek, hogy a füst elvezetésére szolgálhatott, de az újabb kísérleti régészeti vizsgálatok azt állapították meg, hogy nem vezeti ki a kürtő a füstöt. Ellenben a beáramló friss levegő a füstöt a ház felső részeibe vezeti, ezáltal komfortosabbá téve a lakóházat. Esztergom-Zsidódon került elő egy olyan földbe mélyített ház, ahol a kemencével szemben kürtő jelentkezett.

„NYELES” HÁZAK

KÜRTŐ REKONSTRUKCIÓJA EGY ÁRPÁD-KORI FÖLDBE MÉLYÍTETT HÁZBAN

KEMENCÉK A HÁZAKBAN

A KEMENCE SZÁJÁT KÖVEKKEL ERŐSÍTETTÉK MEG

Általában a bejárattal szembeni sarokban volt a kemence. Megépítése több módon is történhetett. Összeállíthatták a kemence vázát kövekből vagy vesszőből, melyet agyaggal tapasztottak, majd tüzelés során átégett, megszilárdult. A későbbi korokban, valamint Kánán más volt megfigyelhető. Abban a sarokban, ahová a kemencét tervezték, a mélyítés során egy nagyobb agyagkockát hagytak meg, amit később barlangszerűen kimélyítettek, aztán agyaggal kikentek, így alakítva ki a tüzelőteret. A kemence száját kövekkel erősítették meg mindkét oldalon, így a tűz táplálása, illetve a hamu kihúzása során nem sérült meg a szája. A tüzelőfelületet a folyamatos használat során többször meg kellett újítani, ezért a megrepedezett rétegre egy újabb agyagréteget húztak. Több alkalommal került elő 4-5 kiégett agyagréteg.

TÖBB TÜZELŐFELÜLETŰ KEMENCE

MENNYI IDEIG ÁLLTAK A HÁZAK?

Gyakran felmerülő kérdés, hogy a földbe mélyített házakat hány évig használhatták. Megfigyelések, kísérletek alapján úgy véljük, hogy ha nem tartják karban ezeket az épületeket, kb. 15–20 év után összedőlnek. Az egymáshoz nagyon közel álló házak esetén – ha elfogadjuk, hogy a tető legalább egy méterrel túlnyúlt a gödör oldalán – feltételezhetjük, hogy nem egyidejűleg álltak, hiszen a tetőzetek összeértek volna. Volt olyan eset, amikor azonos típusú házak között alig volt másfél méteres távolság, tehát ezek sem léteztek egy időben. Ez alapján valószínűsíthetjük, hogy a kánai házak élettartalma sem volt sokkal hosszabb néhány évtizednél.

A ház berendezéséről csak nagyon kevés régészeti anyaggal rendelkezünk. Nem tudjuk, milyen lehetett a fekvőhelyük, feltehetően szalmára feküdtek. Ládájuk lehetett, mert az előkerült leletanyagban van egy ládazárszerkezet. Egyedül a padlóba mélyülő tároló- és egyéb gödrökről tudunk. Ezeknek a szabályos vagy kevésbé szabályos gödröknek több funkciójuk feltételezhető. Egyes kutatók szerint a nagyobb mélyedések ülögödrök vagy munkagödrök voltak, a szélére ültek, és a gödörbe lógatták a lábukat. Nagyobb részük azonban tároló-

ZÁRSZERKEZET

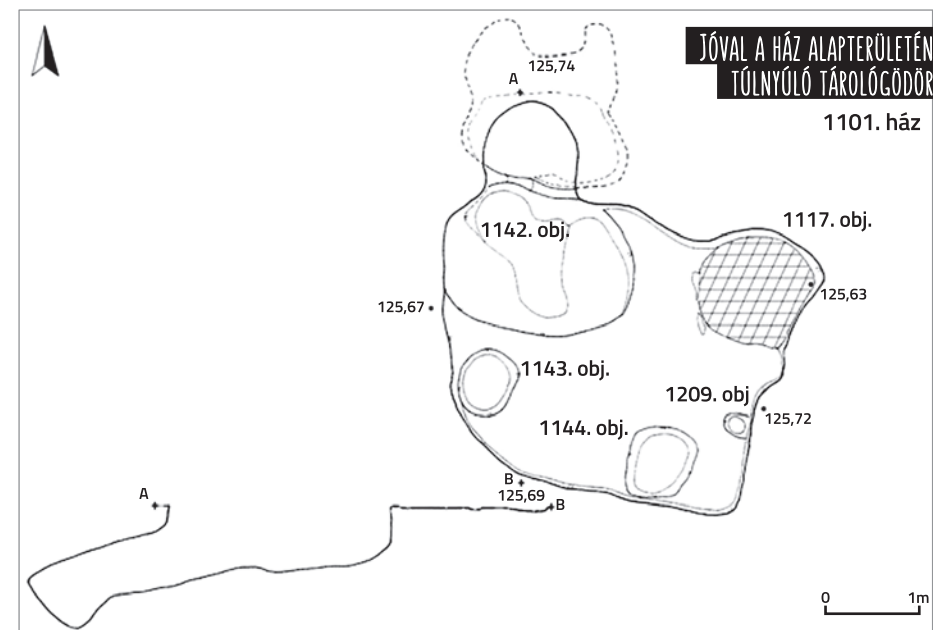
MÉHKAS ALAKÚ TÁROLÓGÖDÖR A FÖLDRE MÉLYÍTETT HÁZBAN

gödör, az egykori ember hűtőszekrénye vagy kamrája lehetett. Volt olyan tárológödör, ami téglalap alakú volt, és deszkával fedtek le, erre régészeti bizonyítékot is találtunk,

de gyakoriak voltak az úgynevezett „méhkas” alakú gödrök is, a hasasodó részbe tett élelmiszer, illetve ital nyáron is hűvös maradt.

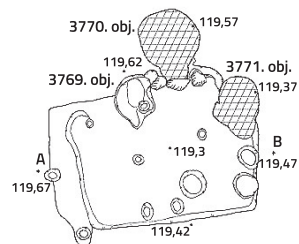
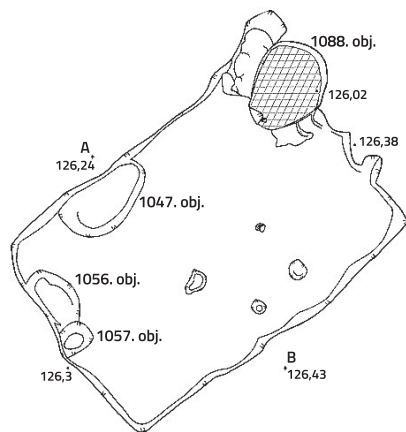
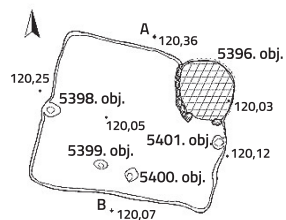
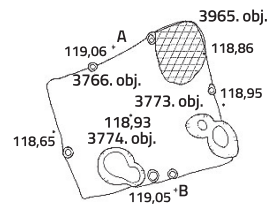
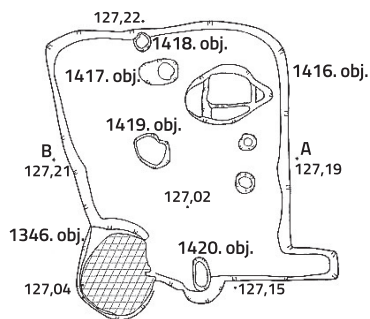
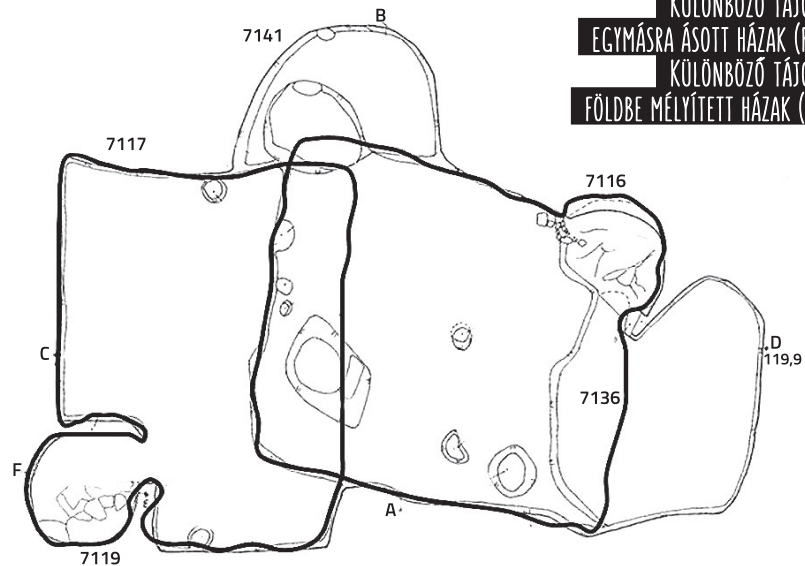
A házak tájolás szempontjából két típusra oszthatók. Az első csoportnál az ágasfák beásásai alapján a tetőszerkezet iránya kelet–nyugati volt,

TÉGLALAP ALAKÚ GÖDÖR, MELYPEN FELTÉTELEZHEŐEN DESZKA FEDÉS VOLT

és az északkeleti sarokban találtuk meg a kemencét. A második csoportba azok a házak tartoznak, amelyekben az északi és déli oldalon található az oszlophelyek, ebben az esetben néhány kivételtől eltekintve mindig a délkeleti sarokban volt a kemence. Az eddigi rekonstrukciók szerint a kemencével

KÜLÖNBÖZŐ TÁJOLÁSÚ
EGYMÁSRA ÁSOTT HÁZAK (FENT).
KÜLÖNBÖZŐ TÁJOLÁSÚ
FÖLDBE MÉLYÍTETT HÁZAK (LENT)

KICSI VOLT EZ A HÁZ?

Ha pusztán a gödör méretét nézzük, az 10 nm körüli volt. Ha ekkora lett volna, valóban nem fért volna el egy teljes család. A veremház tetőszerkezete azonban a gödör szélétől kb. 1 méterrel kijebb érintkezik a talajjal. Így egy széles padka keletkezett, amit alvásra, tárolásra használhattak. Az így kapott közel 25 nm-es „lakás” már kényelmesebbnek bizonyulhatott.

szembeni, hosszabbik oldalon lehetett a bejárat – erre az ásatáson is több bizonyítékot találtunk –, ha ezt elfogadjuk, akkor az első csoportnál délre, a másodikban pedig keletre nyílt a bejárat. Tehát a nyugati széljárás ellen a házak tájolásával védekeztek. A kelet–nyugati tájolásúak lehettek a korábbiak, de mindenképpen létezett egymás mellett is a két típus.

ÁRPÁD-KORI SKANZENEK MAGYARORSZÁGON

Ha valakit érdekel, milyen házakban laktak eleink a tatárjárás előtt, megnézhetik azokban a skanzenekben, ahol Árpád-kori lakóépületek rekonstrukciói láthatók. Bár nem skanzen, de az első ilyen típusú próbálkozás Szarvasgedén volt. A teljesség igénye nélkül meg kell említeni a Szigethalom-Emese park, a Tiszaalpár és a Nyíregyháza Sóstó helyszíneket, ahol egykori földbe mélyített házak rekonstrukciói láthatók.

KISROZVÁGY MELLETT BEMUTATOTT
ÁRPÁD-KORI FÖLDBE MÉLYÍTETT HÁZ

A NYÍREGYHÁZI SKANZENBEN
LÁTHATÓ HÁZREKONSTRUKCIÓ

TÁROLÓHELYISÉGEK

Az ásatási területen négy nagyméretű tárolóhelyiség látott napvilágot. Ezek mélyebbek és jóval nagyobbak voltak, mint a házak, szerkezetük is különbözik azoktól. Az épület tengelyében, valamint a falak mentén kisebb-nagyobb oszlophelyek kerültek elő. Rézsűs lejárattal és lépcsővel is rendelkezhetnek. Jelentősége azért volt lényeges, mert igen gazdag leletanyag (pénzek, vastárgyak, kőfaragványok) került elő belőle, úgy tűnt, hogy ez vagy a közösség, vagy a falu vezetőjének tárolóhelyisége volt. A megfigyelt objektum nem ismeretlen az Árpád-kori falukutatásban, hiszen a legutóbb – az M7-es autópálya építése során – előkerült Ordacsehin hasonló.

NAGYMÉRETŰ, GAZDAG
LELETANYAGGAL RENDELKEZŐ
TÁROLÓHELYISÉG

TÉGLALAP ALAKÚ
TÁROLÓHELYISÉG
A PATAKHOZ KÖZELEBBI RÉSZÉN

SZABADON ÁLLÓ KEMENCÉK

SZABADON ÁLLÓ
KEMENCE

KEMENCEBOKOR
FELTÁRÁS KÖZBEN

Valószínűsíthető, hogy a házakban álló kemencéket csupán kisebb sütés-főzésre, valamint melegedésre használták, a komolyabb, tűzveszélyes munkálatok a házakon kívül, az ún. szabadon álló kemencékben folytak. Ezeknek a kemencéknek az alapterülete nagyobb volt, mint a házaké, az ásatáson számuk meghaladta a százat.

Több típussal is találkozhatunk: az egyik csoportba tartoznak azok a kisebb méretű kemencék, melyeknek szájnyílását a déli oldalon találtuk meg. Előtte egy nem túl mély, 2–3 négyzetméteres, egyenes oldalú és aljú gödör volt, ide húzták ki a hamut, de innen táplálták a tüzet is. A másik csoportba

tartoznak azok a nagyméretű, 10–15 négyzetméteres gödrök, melyekhez néha egy, de gyakrabban két vagy három kemence kapcsolódott. Ezeket a szakma kemencebokroknak hívja.

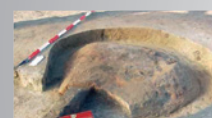
SZABADON ÁLLÓ
KEMENCE

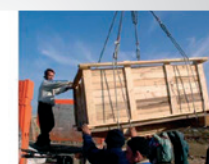
SZABADON ÁLLÓ KEMENCE
REKONSTRUKCIÓJA

Két teljesen épen maradt kemencét tártunk fel. Mindkétyszer egy-egy, már korábban felhagyott házat használtak fel az építésükhöz, annak falába vájták bele a kemencét. A Budapesti Történeti Múzeum restaurátorai a kemencéket először rögzítették, majd egyben kiemelték. Ezután következett a megszilárdítás, injekciós túvel fecskendezték be a szilárdító anyagot. A múzeumba történő beszállítás sem volt zökkenőmentes, mert a több mint kéttonnás műtárgy ép hogy befért az ajtón, de hátra volt még az utolsó akadály, a kiállítóterbe vezető nyolc lépcsőfok. A lépcsőt centiméterről centiméterre haladva végül 15 óra megfeszített munka után sikerült leküzdeni. A végső restaurálás és bemutatás előtt még endoszkópos vizsgálattal tanulmányoztuk a kemence belsejét. 116 cm mélységig jutottunk be, és úgy tűnik, nem spontán betöltődésről van szó, hanem tudatosan töltötték fel földdel.

ÉPSÉGBEN MEGMARADT,
SZABADON ÁLLÓ KEMENCÉK KIEMELÉSÉNEK
ÉS RESTAURÁLÁSÁNAK LÉPÉSEI

GÖDRÖK, ÁRKOK

A legtöbb ásatáson, így Kánán is, az objektumok jelentős része különböző funkciójú gödör, illetve beásás volt. Leggyakrabban tárológödörrel találkozhatunk. Oldaluk lehet egyenes és hasas is, ez utóbbit szaknyelven méhkas alakú gödörnek hívjuk. Ezek voltak a már korábban említett Árpád-kori „hűtőszekrények”. Megfigyeltük, hogy a hasasodó gödör falához a legnagyobb melegben berakott ital is hideg marad. Miért fontosak ezek a sokszor igen hasonló gödörök? Mivel állaguk könnyen romolhatott, az omladozó falú gödör helyett újat ástak, a régibe pedig szemétnak szánt tárgyakat, töredékeket dobtak, amelyek ma már leletnek számítanak.

Kána esetében az árkok jelentik a legnehezebben értelmezhető objektumtípust. Az erózió miatt a patakhoz közeli déli területen sokkal hosszabb szakaszok kerültek elő, mint a domb tetején. Funkciójuk szerint telekhátárok lehettek, de a vízelvezetésben is fontos szerepük volt. Az árkokból sajnos igen kevés leletanyag került elő, ezért keltezni csak a más objektumokhoz való viszonyuk alapján lehet őket. Más Árpád-kori falvakkal ellentétben itt az utca- és telekrendszert nehéz meghatározni, a pontos településszerkezet még nem rajzolódott ki, azonban vannak olyan, a templom, illetve a patak felé irányuló Árpád-kori objektumoktól mentes üres sávok, melyeket a mai értelemben utcának mondhatunk.

MÉHKAS ALAKÚ TÁROLÓGÖDÖR
FELESBE BONTÁS UTÁN

TÉGLIALAP ALAKÚ,
KIÉGETETT OLDALÚ TÁROLÓGÖDÖR

ÁROKSZAKASZ
FELTÁRÁS KÖZBEN

AZ ÁSATÁS OBJEKTUMAI,
A DÉLI RÉSZEN
AZ ÁRPÁD-KORI ÁRKOKKAL

ÁROK- ÉS TELEKREKONSTRUKCIÓ
A FELTÁRT ÁROKSZAKASZOK ALAPJÁN

MADÁRTÁVLATBÓL A FALU
- LÁTVÁNYRAJZ A TELEPÜLÉS
SZERKEZETÉRŐL

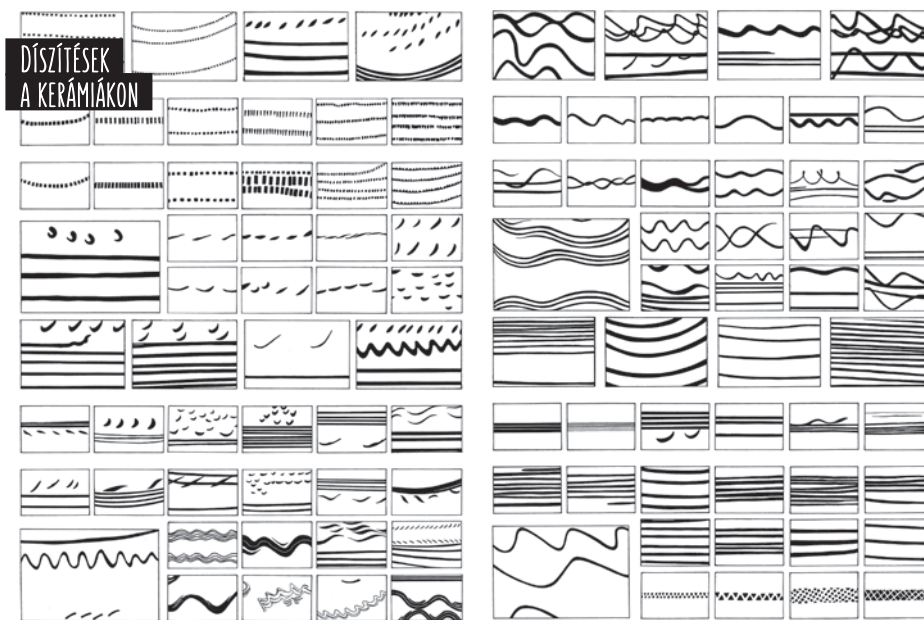

A LELETANYAG

KERÁMIA

A leletanyag számottevő részét a kerámiák, kerámiatöredékek teszik ki. Sok az épen maradt kerámiaedények száma, ennek oka, hogy a legtöbbje babonás szokás, építési áldozat vagy rontásselhárítás miatt került épen a földbe. A fazekasáruról elmondható, hogy a Kánán előkerült darabok a 12–13. századi falusi kerámiaanyag minden fajtáját képviselik. A kerámiatöredékeknek azért van akkora jelentősége az ásatásokon, mert ez az a tárgyfajta, mely a legjobb korhatározást adja annak az egységnek, amelyből előkerült.

A leggyakoribb edénytípus a fazék. Ezek közül – anyag szempontjából – elkülöníthetők a vörös és a fehér alapanyagúak. Ebben a korszakban még nem mázalták az edényeket, színük az anyag összetételétől és a kiégetéstől függött. Díszítési mód alapján változatosabb a kép. Van hullámvonaldísz, körbefutó vonaldísz, körömbé nyomkodás, fogaskérminta, de találtunk egy-két bepecsételt díszítést is. A pontos korát persze nem lehet megadni, még természettudományos módszerekkel sem, ám az anyagából, formájáról, peremképzéséből, díszítéséből 50 év pontossággal lehet keltezni.

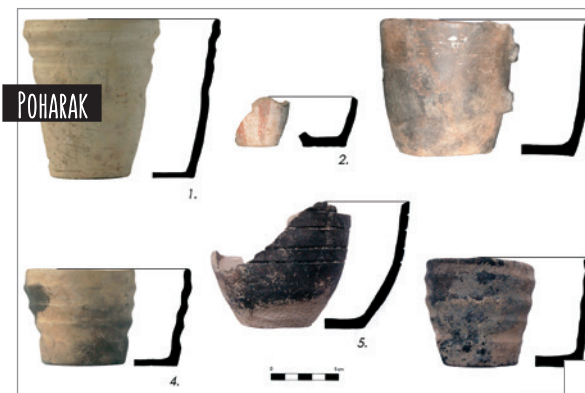
Bár kevesebb töredék került elő, mindenképpen elterjedt edénytípus volt a cserépbogrács is, ami a mai halászléfőző bográcsra hasonlít. Nyílt lángon, felasztva használták, ezért a peremét úgy alakították ki, hogy kellő vastagságú legyen, melybe az edény két szemközti oldalán két-két lyukat fúrtak, ebbe fonták bele a felasztásra szolgáló kötelet, így az védve volt a lángtól. Az asztali edények közül meg kell említeni a palackokat és a poharakat. A palackok leginkább töredékek formájában maradtak meg, csak egy ép és egy kiegészíthető darab volt. A poharak szájuk felé szélesedők voltak, bordákkal díszítették.

Mécsesek a 12–13. századi leletanyagban csupán elvétve fordulnak elő, azonban Kánán több darabot is találtunk, viszonylag ép, illetve kiegészíthető állapotban. Ugyancsak ritka a hazai Árpád-kori leletanyagban a nagyméretű tárolóedények jelenléte, melyek feltehetően osztrák területről származnak. Ezek a többcentiméteres perem- és oldalfal-vastagságú, durva kiképzésű töredékek főként a Duna mentén kerültek elő, falvakban kevésbé ismertek.

Valamikor a 12. század végén, 13. század elején jelennek meg hazánkban a fehér anyagú, festett kerámiák, melyek a 13. század végére, 14. századra válnak általánossá. Kánán csak öt töredék került elő, ez is bizonyítja, hogy a falu nem élte meg a 14. századot.

Érdekeséggé válhat meg kell említeni két fedőtöredéket, az edények peremkialakításából tudjuk, hogy lefedhették azokat, de elképzelhető, hogy ekkor még fából készültek. Emellett egy agyagból készült persely is felszínre került.

A kerámatöredékek vizsgálata alapján kimondhatjuk, hogy valamikor a 12. század közepén létesült a falu, és egy évszázaddal később fel is hagyták. Ez utóbbi kijelentést azoknak a tárgytípusoknak a hiánya bizonyítja, amelyek a 13. század végi, 14. századi leletanyagban máshol

gyakoriak. A kerámiák segítségével a Kánán feltárt objektumok között egy belső kronológiai sorrend is felállítható, így tudjuk, hogy melyik ház a korábbi, melyik a későbbi.

Gyakran előfordult, hogy babonás célból szájával lefelé ástak el ép kerámiákat. Ilyen edényeket házakban, házakon kívüli árkokban és gödrökben is találtunk. Ezeken a kerámiákon nem volt használatra utaló nyom, egy-egy esetben azonban egy kisebb darabokat kitörték az oldalukból. A lefelé fordított edényekbe általában kutyakölyköket, tyúkokat vagy macskákat tettek, amelyekből mára csupán a csontok maradtak meg. Három esetben csukák csontvázát is tartalmazta a fazék, ennek hazai párhuzama egyenlőre nem ismert. Ezen kívül néhol szűrő, éles tárgy (tű, vaskés) vagy tojáshéj a leletanyag része. A szokás ismert a középkorban, azonban ilyen nagy számban, mint Kánán, ahol 21 ilyen fazekat találtunk, sehol nem kerültek elő.

FENÉKBÉLYEGEK
KÁNA FALU FAZEKAIN

Az edényaljakon gyakori a fenékbélyeg. Ezek az edény fenékén található minták úgy készültek, hogy a korongra a fazekas felrakott egy bekarcolt falapot, ebbe nyomta bele az agyagot, így a falapon lévő negatív forma pozitív ábraként jelentkezett az edényen. Motívumai közül gyakori a pentagramma, a különféle négyzetek, keresztek és körbe foglalt jelek.

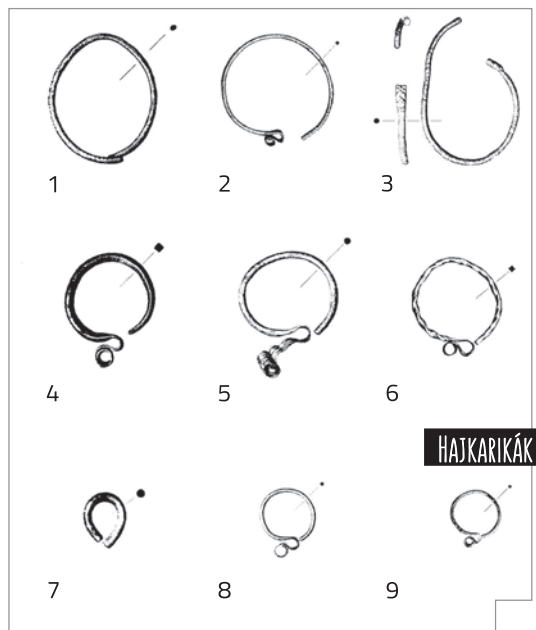
ÁRPÁD-KORI VISELET KÁNA FALUBAN

Az egykori viselet rekonstrukciójára a képi források, leírások és régészeti leletek lehetnek segítségünkre. Mindez azonban az Árpád-kor vonatkozásában, egy falusi népesség esetén többszörös nehézségbe ütközik. Ebből az időszakból elenyésző az írott források száma, és ezek sem számolnak be a falusi életről, viseletről, valamint az ezekhez tartozó illusztrációk is ritkán ábrázolták a paraszti társadalmat, így nincs részletes képünk a kor viseletéről. Amit tudunk e forrásokból, hogy – kiváltképp az Árpád-kor második felében – a viseletet alapvetően a nyugati divat határozta meg. Ennek megfelelően az alacsonyabb társadalmi rétegek esetében többnyire vászonból, esetleg gyapjúból készült ruhadarabjaik lehettek, melyek alapdarabja egy bő, majd később szűkülő, hosszú ujjú, derékon összefogott ingszerű felsőruha, tunika volt, mely alatt szűk nadrágot vagy harisnyát hordtak. A férfi és női viselet csak a ruha hosszában különbözött. Ezen alapruháztára további kiegészítő darabokat, palástot, köpenyt vehettek fel. Lábukra puha, bőrből készült, helyenként fűzött, bokán felül érő cipőt húztak.

A részleteket homályban hagyó egyéb források következtében a régészet szerepe hagyományosan kiemelt a viselet kérdésében. Mindazonáltal az Árpád-kor második felében itt is további nehézségekbe ütköztünk. Amint az a temető leírásánál már olvasható volt, a régészet nagyon keveset tárhat fel az egykori ruházatról. A szerves anyagok, mint a bőr vagy a textil, lebomlanak az idők folyamán, ezért jobbára csupán a viselet fém-, illetve csontelemei – ékszerek, ruhadíszek – maradnak ránk. Ami további gondot okozott, az a már említett temetkezési szokás, miszerint a legtöbb esetben a halottat szemfedélbe, halotti lepelbe csavarva, nem pedig ruházatában temették el, így a ruházat elemei csak igen ritkán kerülnek elő, az elhunytat inkább csupán egy-egy kisebb ékszerrel díszítették. Ez is azonban összesen a sírok mintegy 8%-ában, leggyakrabban női és gyermeksírokban volt megfigyelhető.

A fej ékszereit és az összes leletet tekintve is egyértelműen dominálnak az ún. hajkarikák, ezen belül is az S-végű hajkarikák. Ezen egyszerű díszeket bronz-, illetve réz-, ritkábban ólom- vagy ezüsthuzalból hajlították karika formájúra. Méretük változó, 2 cm-től akár 8 cm átmérőig is terjedhetett. A karikák végét

különbözőképpen formálták meg, innen származnak az elnevezések is. A legnépszerűbbek kétségkívül az S-végű karikák voltak. Ezen ékszerek készítésekor a huzal végét elkalapálták, helyenként bordás formára, aztán ezt a véget egy kicsiny S-formára hajlították, majd a huzalból karikát készítettek. Bár karikaékszerek előfordulnak férfisírokban is, nagy többségük női és gyermeksírok mellékleteként kerül elő, általában párban, a koponya fölöttéjén. A fejet díszíthette továbbá fülbevaló is, mely viszont ritkán fordult elő, és inkább a felsőbb társadalmi rétegek viseletéhez kapcsolható. Az Árpád-kor

HAJKARIKÁK

legvégén jelentek meg az első párták, fémszállal hímzett főkötők a sírokban. E tárgyak viselete természetesen korábban sem kizárható, azonban a már említett nehézségek miatt nem igazolható.

Az Árpád-kor első felében jellemzőek a nyakat díszítő ékszerek – nyakperek, mellkeresztek, gyöngyök –, a korszak második felében már nem, vagy csak szórványosan jelennek meg a temetkezésekben, és egyéb lelőkönyezetből, például kincsleletekből sem ismertek, helyüket átveszik a felsőruházat zárására, díszítésére szolgáló kicsiny méretű, különböző formájú brossok, ruhacsatok. Formájuk leggyakrabban kör alakú, és egy átlós tűvel záródtak. Igen különleges darab a Kánán előkerült madár alakú bross. A nyakdíszekhez hasonlóan a korszak első felében oly kedvelt karperek is eltűnnek, ellentétben a végig népszerű

GYŰRŰK

gyűrűkkel, melyeknek számos kedvelt típusa volt: az egyszerű, díszítetlen vagy mintás, huzal, avagy pántgyűrűktől a fejes, illetve pecsétgyűrűkön át egészen a különböző kő- vagy üvegbe-tétes gyűrűkig. Fontos megjegyezni, hogy a gyűrűk viselete nem volt sem társadalmi réteghez, sem korhoz, avagy nemhez kötve, bár kivitelük, anyaguk, így értékük természetesen meglehetősen változó volt.

VIRÁG DÍSZÍTÉSŰ BRONZCSAT

BRONZCSAT

Kedvelt viseleti darab volt az öv, mely a tunikát a derékon összefogta. Az öv a társadalom egyszerűbb rétegeiben szimpla szíj, textilpánt is lehetett, mely záródhatott egy sima csomóval vagy vascsattal is. Kána falu legkésőbbi sírjaiból kerültek elő az ún. pártáövek – díszes, veretes övek – korai példányai, ezt megelőzően azonban nem jellemző az övek, övszerelések megjelenése a temetkezésekben. Ennek oka a temetkezési szokással magyarázható, a már említett lepelben való temetés következtében

ezen elemek nem kerültek be a sírokba. Hasonló mondható el a gombokról is. Noha a településről számos, különböző formájú tárgy ismert, azok sírokban egyáltalán nem bukkannak elő.

E ponton szükséges felhívni a figyelmet a régészet viseleti rekonstrukciókkal kapcsolatos nehézségeire: a kánai temető és a benne fellelt tárgyak gondos elemzése kimutatta, hogy a sírokba gyakran akár száz esztendővel korábban divatban lévő ékszereket, tárgyakat helyeztek. Ennek oka lehetett a tárgyhoz kapcsolt családi vagy egyéb érzelmi kötődés, avagy szimpla gazdasági megfontolás is. Az ezen időszakban divatos tárgyak ugyanis a falu különböző területein előkerültek, a sírokba azonban már nem kerültek be. A viselet régészeti rekonstrukciója során tehát mindig figyelembe kell venni az adott korszak temetkezési szokásainak jellemző vonásait, és adott esetben, ahogy Kána falu esetében is, óvatossá kell lenni az ebből levont következtésekkel, hiszen a sírokban talált tárgyak sokkal inkább jelentenek itt egy temetési helyzetet, semmint az adott pillanatban aktuális viselet tükröződését.

A KÁNAI MADÁR – AZ ÁSATÁS VEZÉRLELETE

A régészeti ásatásokban az az egyik legizgalmasabb, hogy nem tudjuk, mi vár ránk aznap. Egy átlagos munkanap következik, vagy valamilyen egyedülálló dolgot találunk. Az előkerülő tárgyaknál szerencsés esetben már a megtaláláskor azonnal tudja az ember, hogy valami különlegeset tart a kezében, de legtöbbször csak a restaurátori munka során ismerhetjük meg a tárgyakat eredeti pompájukban.

Az 1744. számú, enyhén méhkas alakú gödör a bontás megkezdésekor nem kecsegtetett különösebb lelettel, az objektum olyan volt, mint több száz „társa”, hétköznapi kerámiatöredékeket rejtett magában. 2004. február 6. azonban egy fontos dátuma lett a kánai ásatásnak, ekkor került elő ugyanis egy kis méretű, alig

A MADÁR ALAKÚ
BRONZCSAT
KÁNA FALUBÓL

MADÁR ALAKÚ RUHACSATOK

1. KÁNA, 2. LÜNEBURG, 3. GREETWELL,
4. LYMPNE, 5. LEICESTER, 6. ASLACTON

dani, milyen jelentéstartalmat képviselhetett, hiszen mind világi, mind spirituális értelmezés is elképzelhető.

Miért ez lett a kánai ásatás vezérlelete? Talán azért, mert egy szeretetre méltó, kedves kis tárgy. Egy nagyon szépen kidolgozott állatábrázolás. Jobban szemügyre véve, megdöbbenő, hogy 800 évvel ezelőtt, a modern technikai vívmányok nélkül is milyen csodás tárgyakat tudtak a mesteremberek létrehozni.

3 cm-es madár alakú bronzcsat. Bár a korróziótól akkor még zöldes színű volt, ennek ellenére már rögtön látszott, hogy egy szépen kidolgozott viseleti tárgyat találtunk.

A gömbölyded fejű, széles farktollakkal rendelkező madáralakot véséssel és poncolással díszítették. A csathoz tartozó tű hiányzik, eredeti pozíciója szerint a madár testén átlósan helyezkedett el, melyről a tű számára elvékonyított csatkeret árulkodik. Kis mérete alapján felsőruházat összefogására szolgálhatott. A mellette előkerülő leletanyag alapján a tatárjárás előtti évtizedekre keltezhető.

E csattípus meglehetősen ritka, eddigi ismereteink szerint Európában csupán 6 darab van belőle, egy Németországban (Lüneburg), a továbbiak pedig Angliában (Greetwell, Lympne, Leicester, Aslacton). Nehéz megmon-

TUDTA-E, HOGYAN HORDTÁK AZ ÁRPÁD-KORBAN AZ S-VÉGŰ HAJKARIKÁT?

Az S-végű karikákon megfigyelhető kopásnyomok, valamint a fémhez oxidálódott textilmaradványok tanúsága szerint a karikákat egy vékony textilszalagra varrták. A sírokban általában a tarkónál helyezkedett el egy, vagy fültájékon

S-VÉGŰ HAJKARIKA
MEGTALÁLÁSI ÁLLAPOTÁBAN

egy-egy darab. Mindezek alapján a viselet úgy rekonstruálható, hogy a karikát a varkocs tetejéhez illesztették, majd a szalagot beleferték a hajba, mellyel rögzíteni is tudták a fonat végét. Különleges esetekben több karika is található a fej körül, ami arra utal, hogy több szalagot fonhattak a hajba, avagy egy szalagra több karikát erősítettek. Ilyen, illetve ehhez hasonló változatos használat azonban leginkább csak az Árpád-kor első felében volt jellemző.

VASAK

A Kána faluban előkerült nagy számú vaslelet szinte minden, az Árpád-korra jellemző tárgyat tartalmazza. Ezen kívül néhány olyan tárgytípus is előkerült, ami a 12–13. században még alig volt használatban a Kárpát-medencében.

Ebben a korban az emberek főként földműveléssel foglalkoztak, így nem csoda, hogy sok mezőgazdasághoz köthető leletet találtunk. A szőlő-

és kertművelés jelentős lehetett a falu életében – ezt források is bizonyítják, valamint a sok szőlőmetsző, irtókés és kapa jelenléte is. A vas igen értékes nyersanyag volt, így ha lehetett, takarékoskodtak vele, ez jellemző

BALTÁS KIALAKÍTÁSÚ
SZŐLŐMETSZŐ KÉS

minden használati tárgyukra, például az ásópapucsra is. Magát az ásót fából faragták ki, és csak az élét „vonták be” vassal, ami erősebbé, hatékonyabbá, időtállóbbá tette, viszont nem kellett az egész ásólemezt vasból elkészíteni. A sarló igen gyakran előforduló lelet Árpád-kori falvainkban, így falunkból is nagy számban kerültek elő, mindenféle formai változatban. A hosszú kasza, mely a ma is használt darabokhoz hasonló, a 14. századtól jelent meg hazánkban, itt azonban már a 12–13. században is dolgoztak vele, három darab töredék maradt meg.

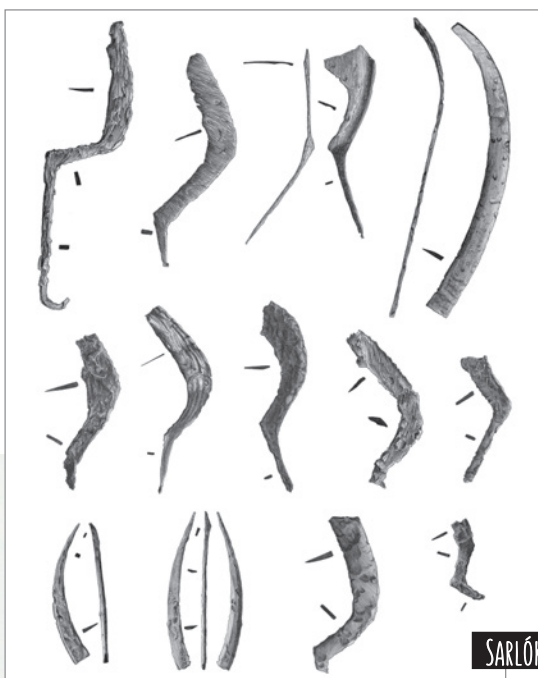
A falusi mindennapokhoz hozzátartozott a balta, fejsze alkalmazása is, hiszen ezekkel nem pusztán a tüzelőt vághatták össze, hanem házépítéshez, „bútorok” készítéséhez és mezőgazdasági munkálatokhoz is alkalmasak voltak. Az innen előkerült csákányokat is sokoldalúan fel tudták használni, nemcsak árokásásnál, hanem a szőlőművelésnél és szükség esetén fegyverként is.

BALTA

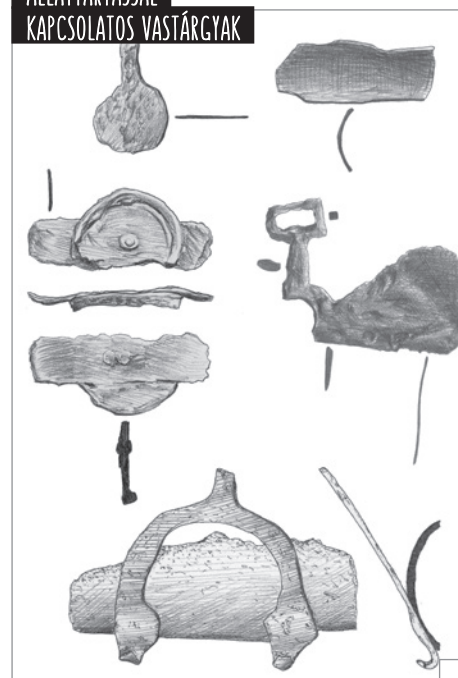
SZŐLŐMETSZŐ KÉSEK
A FALUBÓL

SARLÓK

ÁLLATTARTÁSSAL
KAPCSOLATOS VASTÁRGYAK

Állattartáshoz kapcsolódó eszközöket is találtunk, például lóvakarókat, melyek nem túl gyakori leletek, azonban itt három darab is előkerült, valamint nagy számú patkót és különböző zablatípusokat, melyek közül a pillangós zablát kell kiemelnünk, amely szintén unikális ebben a korszakban.

A kézművesség is jelen volt a faluban, erre nyújtanak bizonyítékot a különböző ollók és a fűrő. A maiakkal megegyező formájú tengelyes ollók vizsgálatánál gondban voltunk, mert a 12–13. századból többnyire csak a birkanyíró olló néven ismert rugós ollók voltak ismertek. Hasonló mondható el a kalapácsról, mely mérete miatt

valószínűleg ötvös szerszám lehetett, valamint egy zsindelező kéziszerszámról, melynek csupán néprajzi párhuzama ismert Magyarországról. A templom tetőzetét készíthették ezzel, de a faluban más faipari munkákra is használhatták.

A mindennapi élethez szükséges eszközökből is nagy mennyiség került elő: kések, szögek, különböző méretű és típusú vasalások, karikák, lemezek, kampók, iszkábaszegek és vödörvasalások. Bútoraik, használati tárgyaik zöme fából készült, ruhaneműiket szekrény helyett faládákban tartották, vödreiket is fából készítették, és ezeket fogatták össze, esetenként díszítették vaspántokkal. A kések nyeleinek tuskéjét fából, esetlegesen csontból készült nyelekbe szúrták, de mi már csak a vasból készült tárgyat találtuk meg, nyél nélkül. Ugyanilyen nyéllal voltak ellátva az egyéb használati eszközök, a sarló, szőlőmetsző kés, lóvakaró és a kasza is.

A fegyverek közül kiemelhetők a nyílhegyek, lándzsák, valamint egy hordó alakú buzogány. Kardot nem találtunk, több kardhüvely-merevítést viszont igen. Előkerült egy szablatörödéke, ami ritkaság, mivel az ilyen formájú darabok a 11. századtól szinte teljesen eltűnnek a használatból.

Számos parasztkésre bukkantunk a hozzá tartozó bőr- és fatokok vasmerevítéseivel együtt. Ezek a kések nagyobbak, hosszabbak egy átlagosnál, de kisebbek, mint egy kard. Hazánkban főként vár ásatásokról kerültek elő eddig ilyen leletek. A hozzá tartozó merevítő pálcák meglehetősen specifikusak.

Kiemelkedő a leletanyagok közül a kulcsok és a sarkantyúk nagy száma. A hét kulcs különböző formájú és méretű volt. A templomot, nagyobb tárolóhelyiséget, esetleg lakóházakat is nyithattak vele.

TENGELYES
OLLÓ

SZABLYA
TÖRÖDÉKE

PARASZTKÉSEK
ÉS KÉSTOKMEREVÍTÉSEK

KULCSOK

SARKANTYÚK

A 17 sarkantyú közül a legtöbb a korábbi, nyéltüskés típusba tartozott, de előfordult két tarajos végződésű is. Egy igen ritka darabbal is gazdagodott a tudomány a Kánáról előkerült jégsarkantyúval. Ez egy bőrszíjjakkal a lábbelire erősíthető, lényegében hágvasként szolgáló tárgy, mely csak a késő középkorban vált általánosan használt darabbá. Ezek a tárgyak zömmel a házakból, tárolóhelyiségekből és gödrökből kerültek elő, a szögek és vasalások egy része a temetőből, a koporsókhöz köthető.

A sok kovácmunka megléte alapján felmerül a kérdés, hogy honnan származhatnak ezek a tárgyak, készíthette-e helyi kovácmester. Egy része biztosan kereskedelem útján került a faluba. Az ásatás során feltártunk egy olyan földbe mélyített helyiséget, melyben sok töredékes vasat és vassalakat is találtunk, a közepén egy nagy gödröt, valamint a sarkában egy kemencét. A nagy gödröt egyes kutatók az üllő helyének tartják, és feltételezhetjük, hogy ez lehetett a falu kovácműhelye.

Az Árpád-korban a vas az előállítás technikája és a nyersanyagok minősége miatt igen értékes volt. Forrásaink vannak rá, hogy a leégett házakba is visszamentek, és kiszedték még a szögeket is, akkora értéket képviseltek. Ezért aztán nem meglepő, hogy az ellenség jövetelének hírére gödörbe rejtették a nagyobb darabokat. A pénzt, ha volt is nekik, könnyen magukkal tudták vinni, viszont a nehéz és nagy vastárgyaik a menekülésben csak akadályozták volna őket, elveszíteni azonban – a pótolhatatlanságuk miatt – nem szerették volna. A falu szélén előkerült egy úgynevezett depólelet, a gödörbe, valószínűleg a tatárok jövetelének hírére, 19 ép és töredékes tárgyat rejtettek el, csákányokat, baltákat, sarlókat, kapát és zsindelyezőt is.

EMLEKMŰAVATÁS
ÉS KIÁLLÍTÁS
A LAKÓPARKBAN

EGYÉB LELETEK

ÜVEGLELETEK
A FALUBÓL

Velencei, szír és bizánci műhelyekből származó minőségi üvegeket találunk, a 37 töredék között volt palack és cseppdíszes pohár is. Ez a leletfajta a mindennapok gazdagságára szolgál bizonyítékul.

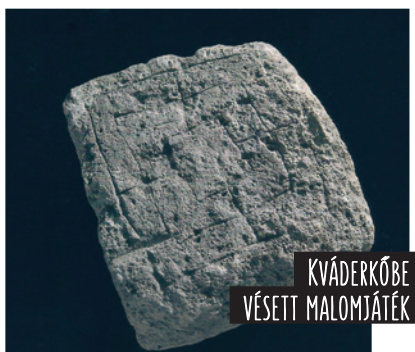
A kőből faragott leletek közül kiemelendő a malomkövek nagy száma, mely bizonyítja, hogy kenyerüket helyben készítették. A falu mindennapi életébe enged betekintést a kváderkőbe karcolt malomjáték is. A szenteltvíztartó pedig egy tárolóhelyiség padlójáról került elő három darabba törve.

Ugyancsak a falu gazdagságára utal a feltárások során előkerült több mint 30 pénz, ami II. Béla és IV. Béla uralkodási idejére tehető, tehát a 12. század közepétől a 13. század közepéig, végéig terjedő időszakra. Az előkerült érmék nagy része ezüst denár, de gyakori III. Béla (1172–1196) bizánci mintára vert nagy méretű bronzpénze is. Numizmatikával foglalkozó

szakemberek szerint ez a magyar viszonylatban idegennek tűnő pénz nem volt hosszú ideig használatban. Azt gondolná az ember, hogy azokat a sírokat vagy objektumokat, melyekből

MALOMKÖVEK

KVÁDERKŐBE
VÉSETT MALOMJÁTÉK

pénzek kerültek elő, könnyebb keltezni. A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. Egyfelől segít az érem az objektum korának meghatározásában, hiszen tudjuk, hogy az érem megjelenésénél korábbi nem lehet az objektum, de nem szabad elfelejteni egyrészt azt, hogy legtöbb esetben a pénz már a ház vagy gödör pusztulása után kerül bele a betöltésbe, másrészt pedig azt, hogy egy-egy érmét nemesfém tartalma miatt hosszú évtizedekig használtak.

A leletanyag bemutatásának végéhez érve érdemes szólni az érdekességekről. Egy gödörben két ólomsúly került elő. A kisebbiken két pont – ennek 479 g volt a tömege –, a nagyobbikon négy pont látható, és pontosan kétszer olyan nehéz. Feltehetően a kisebbik egy, a nagyobbik két font súly lehetett. Ugyancsak ritkaságszámba megy egy ón-ólom öntvényből készült, a római Szent Péter-bazilikához kapcsolódó töredékes zarándokjelvény, melyen Szent Péter és Pál alakja látható. Nagy öröm volt a feltárók között, amikor az ásatás utolsó napjaiban egy aranyozott bronz ládikaveret látott napvilágot.

PÉNZEK KÁNA FALU
KÜLÖNBÖZŐ
OBJEKTUMAIBÓL

ÓLOMSÚLYOK

SZENT PÉTER ÉS PÁL APOSTOLT ÁBRÁZOLÓ ZARÁNDOKJELVÉNY

A település templomától nyugatra, a falu szélén fellelt kemence hamuzógödréből került elő egy Szent Péter és Pál apostolt ábrázoló zarándokjelvény. Az ón-ólom öntvényből készült, Rómából származó jelvénynek egyetlen felfüggesztő füle maradt csak meg, a tárgy erősen sérült. Magyarországon Árpád-kori zarándokjelvényeket viszonylag kis számban találtak. Esztergomból három, Budapestről és Bugacról két-két, Császárról, Debrecenből és Szalócról (Slavec) pedig egy-egy került elő, ami legközelebb áll

a kánai típushoz. A jelvényeken különféle ábrázolásokkal találkozhatunk, a leggyakoribb a Szent Péter és Pál megjelenítése, két tárgyon Szent István, illetve Szent Lőrinc alakját láthatjuk, valamint a Maria Panteon-templomból származó töredék is van a felsoroltak között. Az internetes adatbázisok segítségével megállapítható, hogy főként német területekről ismert a legtöbb hasonló darab, de többek között Olaszország, Anglia és Franciaország területéről is több példányról tudunk. Akár egy Kána faluban élő, Rómát megjárt zarándoké volt a jelvény, akár a falun áthaladó vándor vesztette el, mindenképpen fontos leletnek számít.

Az archaeozoológia, avagy a régészeti állattan, az ásatásokról előkerült állatmaradványok meghatározásával, elemzésével, valamint természet- és társadalomtudományi értelmezésével foglalkozik, azaz az egykori emberek, valamint az őket körülvevő állatok viszonyát vizsgálja.

AZ ÁRPÁD-KORI KÁNA FALU ÁLLATCSONTJAI

Az Árpád-kori Kána faluból 19 529 állatmaradvány került elő. Ezek révén főképp az egykori lakosok hús fogyasztási szokásaiba nyerünk bepillantást. A csontok alapján a kánaiak leginkább marha-, juh-, kecske-, illetve disznóhúst ettek, amit a háziszarvasok (tyúkok, ludak) egészítettek ki. A vadászott állatok aránya jóval csekélyebb volt, de a megtalált maradványok bizonyítják, hogy olykor gímszarvas, vaddisznó, mezei nyúl, valamint fogoly, fűrj és tőkés réce húsa is került az asztalra. Főképp a böjti időszakban lehetett nagy jelentősége a halak fogyasztásának, erre a csukák, harcsák, illetve pontyok csontjai utaltak. Az előkerült folyami kagylók egy része szintén az egykori lakosok táplálékául

szolgálhatott. Természetesen a húson kívül a zsír/faggyú, valamint a tejtermékek és a tojás egykori fogyasztásával is számolhatunk, noha ezek közül mindössze a tojáshéjak maradványait lehetett régészetiileg is megfogni. Bár a lovakat elsősorban másodlagos hasznosításaik miatt tartották, néhány esetben olyan vágott csontok kerültek elő, amelyek alapján a lóhús alkalmi fogyasztásával is számolnunk kell. A háziállatok maradványai révén áttételesen a kánaiak állattartására is következtethetünk, amelyben a legnagyobb szerep a kérődzőknek jutott.

Az állatok bőrének és prémjének felhasználásáról csak közvetett ismeretekkel rendelkezünk: egyfelől ide sorolhatók azok a csontokon jelentkező vágásnyomok, amelyek nem hozhatók összefüggésbe a hús fogyasztással, másfelől pedig az egyéb típusú leletek, mint például az övcsatok vagy lószerszámok.

A táplálkozásban és ruházzkodásban betöltött szerepükön túl az állatok elsődleges hasznosításai közé sorolhatók a maradványaikból készített eszközök is, amelyek révén az egykori lakosság anyagi kultúrájába is betekinthetünk. A csonttárgyak csekély kidolgozottsága alapján úgy tűnik, a megmunkált darabok nagy részét saját célra, otthon készítették, az alapanyagot pedig a szemétből szerezték be. A csonteszközök között feltűntek korcsolyák, különféle játékok, üllők, tűtartók és a mindennapi élet egyéb tárgyai. Olykor szarvasagancsokat is felhasználtak, ezekből csat és rátétdísz készült, illetve egy esetben egy olyan gondosan kidolgozott és sokat viselt kereszt alakú medál, amely egy gyermeksírból került elő egy kis bronzlemezke társaságában. A háztartási hulladéktól eltérően az alapanyagként használt agancsokhoz vagy a szarvasbikák vadászatával jutottak hozzá, vagy az állat elejtése nélkül, egyszerűen összegyűjtve

ÚJSZÜLÖTT KUTYA CSONTVÁZA LEFELE FORDÍTOTT EDÉNYBŐL

CSUKACSONTVÁZ LEFELE FORDÍTOTT EDÉNYBŐL

MACSKA CSONTVÁZA LEFELE FORDÍTOTT EDÉNYBŐL

ESZTERGÁLT
TŰTARTÓ

CSONTSP

CSONTKORCSOLYA

JUH/KECSKE ASTRAGALUSOK

a levett darabokat. Néhány kagylóhéjat kanálként használhattak. A kezdetlegesebb tárgyak mellett olykor egy-egy igényesebb kidolgozású eszköz is feltűnt az anyagban (mint például egy esztergált tűtartó), ez feltehetőleg importként került a faluba.

A megvizsgált csontok között magas volt a kutyákból származók aránya. Az ebek (az áldozati állatokat leszámítva) másodlagos hasznosításaik révén háziorzökként, pásztor- és vadászkutyákként töltötték be fontos szerepet az egykori lakosok életében. Épen maradt csontvázaik több korabeli fajta meglétét mutatják, azonban ezeket – egy agárszerű példány kivételével – nem lehet megfeleltetni a mai fajtákkal az ebek szaporasága, azaz rövid idő alatt is megmutatkozó genetikai „képlékenysége” miatt.

Amíg a lovak egykori jelenlétére is viszonylag sok csont utalt, a szamarakra mindössze néhány darab. Leszámítva az elfogyasztott példányokat, mindkét faj egyedei inkább a személy- és áruszállításban jutottak szerephez.

Bár az egyik cirmos áldozati állatként végezte, a macskák szerepe főként a falusiak gabonakészletei és élelmiszerei által odavonzott rágcsálók irtására szorítkozhatott.

Olyan ragadozó madarak maradványai is előkerültek Kánáról (karvaly, héja, kerecsensólyom), amelyek a solymászat egykori létezését bizonyíthatják. Az egyik objektum egy szirti sas bárdolt csontját rejtette, erre

akár konyhahulladékként is tekinthetünk. (Ez esetben meglehetősen speciális fogásként tárolhatták fel.)

A kánai állatmaradványok vizsgálata révén az egykori lakosok és az őket körülvevő állatok sokszínű viszonyába nyerhetünk bepillantást. Ezek során számos olyan jelenséget lehetett megfigyelni, amelyet eddig kevésbé vagy egyáltalán nem ismert a kutatás.

KÁNAI APÁTSÁG

Szerencsés helyzetben vagyunk, hiszen a falu nemcsak önmagában vizsgálható, hanem a közelben fekvő apátsággal együtt.

A XI. kerület délnyugati peremén, a Tétényi-fennsík szélén található a kánai apátság. A fennsík szélén álló, 11. században épült egyhajós falusi plébániatemplom volt a kolostor előtt a területen. Ebben az időszakban létesült a templom körül a temető, valamint a déli részen a kváderkövekből megépített pince is, mely a feltáró régész véleménye szerint tárolóhelyiségként szolgálhatott.

A korai sírokat sajátos módon alakították ki, szépen megfaragott téglatest alakú kövekkel rakták ki a sírgödörket. Érdekes, hogy ilyen faragott sírok kerültek elő a patak túloldalán található falu területéről is. A 12. század közepén Apa bánhoz köthető a kolostor megépítése. Először a keleti szárny készül el, a templom nyugati oldalára két torony kerül. A kolostorépületek feltárásakor az épület nagyobbik terme (refectorium) alatt fűtőberendezés maradványa került elő. A 13. század során elbontják a templom északi oldaláról a sekrestyét, helyére mellékhajót építenek. Erre az időszakra tehető a kolostorépület déli, illetve nyugati szárnyának létesítése is. A falusi plébániatemplom megszünésével és a monostor alapításával a régészeti leletek száma is megnőtt. Kerámiatöredékek kerültek elő, de gyakoriak voltak a fémek is. A leletek alapján H. Gyürky Katalin végig tudta kísérni a középkor folyamán történő építkezéseket egészen a 15. század végéig, amikor a megfigyelések szerint nagy tűzvész pusztíthatta el az épületeket. A 16. század elején a kolostorrész teljes átalakításon esik át, új épületek és falak épülnek, de ekkor már a hely funkciója is átalakul: gazdasági szerepet lát el. A török idején pusztul el véglegesen. A területet a török hódítás hírére valószínűleg teljesen elhagyták, az épületeket a törökök nem használták.

A romot 1889-ben fedezték fel, amikor egy budaörsi gazda elkezdte bontani a falait, és árulta a köveket. A 19. század végén, majd a 20. század elején több munka is foglalkozott a kolostorral, a feltárára az 1970-es évektől a területen megnövekedő víkendtelkek száma miatt volt szükség. A régészeti feltárás 1981 és 1989 között folyt H. Gyürky Katalin vezetésével.

A falu és az apátság között szoros kapcsolatnak kellett lennie, erről tanúskodnak a régészeti eredmények. A falu temetőjében feltárt kőkeretes temetkezési szokást nagy valószínűséggel a fennsíkon álló apátságban ismerhették meg. Míg azonban ott kőlapokkal fedték le a sírt, addig a patak partján elterülő településen fadeszkával. A régészeti leletek között is találunk hasonlóságot. Tengelyes olló mindkét helyszínről került elő, pedig ebben a korban ritkaság számba ment. A legérdekesebb a két helyről előkerült pohár, mely egymás mellé rakva teljes hasonlóságot mutat.

A MODERN TECHNIKA FELHASZNÁLÁSA A RÉGÉSZETBEN

Ahogy a technika fejlődik, párhuzamosan a régészeti módszerek is fejlődnek. Ma már megmosolyogtató, hogy 2003 és 2005 között milyen „modern” felszerelés segítette munkánkat, amely ma már mindenki által használatos. Ez azt a technikai fejlődést mutatja, ami az elmúlt közel két évtizedben lezajlott. Bár a legfontosabb dokumentálási módok keveset változtak, a digitális fényképezés például nagy segítségére vált a régészeknek, hiszen már számatlanul készíthetik a képeket. A dokumentációnál a számítógép alkalmazása elengedhetetlen. A fotók mellett a rajzok is digitalizálásra kerültek, az adatokat az adatbázis használata könnyíti meg. A geodéziánál egyre nagyobb szerepet játszik a műholdas helymeghatározás. Azért, hogy könnyebben értelmezhetőek legyenek az objektumok, régészeti célú légi fotókat is készítünk.

KÁNA VÉGNAPJAI

Sokan kérdezik, mikor és miért lett vége ennek a virágzó, gazdag településnek. Pontos adataink nincsenek, csupán feltevéseink. A régészeti leletanyag a 13. század közepéig datálja a falut, a század második felére, esetleg a 14. század elejére jellemző tárgyak csak elvétve jelentkeznek. Így egyértelmű lehetne a válasz: a tatárpusztítás vetett véget Kánának. Azonban olyan erőszakos cselekményre, tűzvészre utaló nyom, ami más, tatárok által pusztított területen előkerült, nálunk nem volt. Ezért feltételezhetjük, hogy az ellenség hírére elmenekülhettek a lakosok, és ha vissza is jöttek otthonaikba, csak kevesen tették. A 13. század második felében történt elnéptelenedést a szőlőterületek drasztikus növekedése is alátámasztja, amiről a dél-budai területen az oklevelek bőségesen beszámolnak. Nem szabad továbbá azt sem elfelejteni, hogy a közeli Buda városa a tatárjárás után egyfajta erős szívóhátással rendelkezett.

AZ ÁSATÁS BEFEJEZÉSE UTÁN

2005 nyarán, amikor a régészeti feltárás befejeződött, megkezdődött a leletanyag feldolgozása. Szerencsés helyzetben voltunk, mert lehetőségünk volt már kinn, az ásatási bázison mosni a kerámiákat, és a restaurálási munka nagy része is itt folyt.

RESTAURÁLÁS

A földben talált tárgyak néha felismerhetetlen állapotban bukkannak elő. Addig, amíg kiállításba kerülnek, hosszú időnek, és számtalan folyamatnak kell megtörténnie. Ahogy a régészek is specializálódnak, úgy a Budapesti Történeti Múzeumban a különböző anyagcsoportokkal különböző szakirányú restaurátorok foglalkoznak.

Az ásatáson legnagyobb számban kerámiák, kerámiatöredékek kerültek elő. A nagy mennyiségű kerámiaanyag restaurálása részben az ásatási bázison, részben a Budapesti Történeti Múzeumban történt. Kedvező helyzet, ha már az ásatás helyszínén van mód a leletek elsődleges tisztítására, mivel ilyenkor még nedves a föld a tárgyak felületén, könnyebb lemosni

a cserepeket. Ha nem sikerül frissen megtisztítani, könnyen előfordulhat, hogy ráköt a szennyeződés a felületre, a szulfátos és karbonátos ráakodásokat pedig már csak vegyszeresen lehetséges eltávolítani. Tisztításnál különösen ügyelni kell a törésfelületekre is, mert később a ragasztás minőségét rontja az ottmaradt szennyeződés.

A megtisztított töredékeket objektumok szerint terítjük fel egy válogatóasztalra. Van olyan eset, amikor különböző objektumokból is kerülnek elő összeillő párok, de az ritkaságnak számít. Ezek után kezdődik meg a „puzzle”. Megpróbálunk minél több töredéknek összeillő párt találni. Az összeválogatott darabokat műanyag alapú ragasztóval ragasztjuk össze. A ragasztó kiválasztásánál fontos szempont, hogy színtelen és visszaoldható legyen, így az esetleges hibákat korrigálni lehessen. A válogatás során 36 teljes edényt sikerült a töredékekből összeállítani és kiegészíthető állapotba hozni.

Kizárólag olyan tárgyakat egészíthetünk ki, melyeknek legalább a 60%-a megmaradt, és a profilja ismert. Egy-egy különleges darabnál, ha a tárgy stabilitása szempontjából indokolt,

KERÁMIA
KIEGÉSZÍTÉS UTÁN

RETUSFESTÉS

illetve elengedhetetlen, megfelelő analógia segítségével elvégezhető a pótlás.

A kiegészítés során az esztétikai szempontok érvényesülnek, hogy a pótlás forma, illetve színhatás tekintetében minél jobban beilleszkedjen az eredeti tárgyba. A kiegészítéshez porfestékkel színezett gipszet alkalmazunk, amit az adott kerámia alapszínéhez igazítunk. A gipsz megkötése után a formára igazítás következik, melyhez különféle hántoló és csiszolóeszközöket használunk, majd retusfestést alkalmazunk a megfelelő színárnyalat elérése érdekében.

SARKANTYÚTÖREDÉK
MECHANIKUS TISZTÍTÁSA

Kerámiarestaurátorok foglalkoznak még az üvegleletekkel is. Kánán csak nagyon kis töredékek kerültek elő. Az üvegek sajnos nem maradnak meg olyan jó állapotban, mint a kerámiák. A nedves körülmények között szépnek tűnő üveg kiszáradása után látszik meg a valódi állapota: felülete irizálódik, opálosodik, réteges leválások jelentkezhetnek, korrodálódni kezd. A folyamat már nem visszafordítható, viszont lassítható. A jó megtartású üvegtöredékeket először mosószeres vízzel tisztítjuk meg, aztán tiszta vízzel öblítjük le, hogy ne maradjon mosószer a felületen, majd alkoholos leszárítás következik.

Ezután az üvegeket szintén átválogatjuk, hátha akad köztük összeillő darab. A rossz megtartású darabokat mechanikusan – amennyire lehet – letisztítjuk, végül átitatással konzerváljuk.

A kerámialeletek után a következő nagy darabszámmal rendelkező tárgycsoport a fém, a sokszor erősen rozsdás állapotban előkerülő vasak, illetve a kevésbé korrodált színes- és nemesfémek. A vastárgyak felületéről a legtöbb esetben mechanikusan távolítják el a korrózióréteget, és sokszor csak ekkor válik láthatóvá a tárgy maga. Ezután a vasakat passziválják és konzerválják. Szerencsés esetben a tárgynak van vasmagja, mely stabilizálásával megőrizhetővé válik a tárgy. Előfordulhat azonban az is, hogy teljesen elveszítette vasmagját, így csupán egy korrózióréteg őrizte meg a tárgy egykori formáját. Ekkor ezt a korrózióréteget kell úgy konzerválni, hogy megmaradjon

A K/3327-ES SZÁMÚ
KÉSTOKMEREVÍTŐ
MEGTALÁLÁSI
ÁLLAPOTÁBAN

A K/3327-ES SZÁMÚ
KÉSTOKMEREVÍTŐ
RESTAURÁLÁS UTÁN

az utókor számára. A színes- és nemesfémeknél talán könnyebb a helyzet, jobb állapotban megmaradnak. Ilyenkor is alkalmazható a mechanikus, illetve a vegyszeres tisztítás egyaránt, utána a leleteket konzerválják.

Kánán néhány jó állapotban megmaradt koporsódeszkat őriztünk meg az utókor számára. A szerves anyagoknál figyelni kell arra, hogy konzerválásukig ugyanazokat a körülményeket biztosítsuk számukra, melyek a talajban voltak. Ha kikerülnek az oxigéntől elzárt környezetükből, azonnal veszítenek nedvességtartalmukból, szerkezetük gyengül. A gomba- és rovarkárosodás megelőzése érdekében a fákat fertőtlenítőszerrel kezelték, majd vegyszeres átitatással konzerválták, és úgy kerültek a múzeumba.

KOPORSÓDESZKA
FELSZEDÉSE

AZ „IN SITU”

Olyan esetben beszélhetünk az „in situ” (eredeti helyzetben) kiemelésről, amikor egy tárgyat nem lehet a helyszínen teljesen kibontani, tehát vagy olyan rossz állapotban van, vagy sok apró darabból áll, ilyenkor földlabdával együtt emeljük ki a tárgye gyűttest, amit a restaurátor-műhelyben, megfelelő körülmények között szakemberek tovább-bontanak, illetve tisztítanak, konzerválnak. A talaj sokszor a tárgy maradványait vagy további információt is magában hordozhat, ezért érdemes óvatosan bontani, illetve alaposan átvizsgálni a földréteget. Kánán a már korábban említett kemencét, a sírdeszkát és az egyik tárolóhelyiség kiégett falát emeltük ki ezzel a módszerrel.

SAKMAI ÉS ISMERTERJESZTŐ KIADVÁNYOK KÁNÁRÓL

A restaurálással együtt az antropológus kollégánk megkezdte a csontvázak nem- és kormeghatározását, megkezdődött a kerámia előválogatása, leltározása és a vasanyag feldolgozása. Az elmúlt 15 esztendőben számtalan kisebb-nagyobb szakmai cikk, tanulmány,

újságcikk jelent meg, ezen kívül tévé- vagy rádióinterjúban, előadás részeként hallhattak az érdeklődők a kánai ásatásokról és az eredményekről. Az ásatás számtalan olyan eredményt hozott, melynek a kidolgozása, közlése, párhuzamok keresése több év kutatómunkát is megkövetel. A szakmai munka azonban nem állt le, sokáig fog feladatot adni a régészeknek.

Jelenleg egy nagy, minden részletre kiterjedő monografikus könyv megalkotásán dolgozik egy kisebb csapat.

Az eredmények olyan szenzációk voltak, hogy már közvetlenül az ásatás befejezése után nyílt Kincsek a város alatt című kiállításon is szerepeltek az előkerült friss leletek. A főváros 1995 és 2005 közötti régészeti eredményeit felsorakoztató tárlatot követően több tematikus bemutatáson is szerepeltek a leletek.

A szakmai fórum mellett lényegesnek tartjuk, hogy a nagyközönség is részesüljön abból az egyedülálló csodából, amit mi magunk megtapasztalhattunk az évek során. Ezért megpróbálunk minél több olyan rendezvényen részt venni, ahol találkozhatunk az érdeklődőkkel, és többek között ezért jött létre a Kána Alapítvány is 2012-ben. A megalapítás után az alapítvány kibérelt egy termet a lakópark területén, ahol a Budapesti Történeti Múzeum támogatásával kis helytörténeti tárlatot alakított ki. A tablók mellett a lelőhelyről előkerült kőfaragványokat láthatják az odalátogatók. A legfontosabb esemény 2013. szeptember 20-án történt, amikor Újbuda Önkormányzatával karöltve emlékművet avatott.

A Dinnyés László által megálmodott és elkészített műalkotás emléket állít az egykori falunak és a település központjában álló templomnak. Már 2014-ben, majd a következő esztendőben is az alapítvány célul tűzte ki, hogy a XI.

RENDAHGYÓ TÖRTÉNELEMÓRA
EGY ÚJBUDAI ISKOLÁBAN

a kerület művelődési intézményeiben vándorkiállítás részeként hozza közelebb az embereket az Árpád-kori Kána faluval. 2014-ben a Kelenvölgyi, 2015-ben az Albertfalvi Községi Házban volt a kiállítás, de más kerületi helyek is tervbe vannak véve. 2016-tól az alapítvány XI. kerületi iskolákat látogat meg, ahol rendhagyó történelemóra részként interaktív módon ismerteti meg a kánai ásatások eredményeit a diákokkal.

A SZÁMOK TÜKRÉBEN

2003 és 2005 között 20 hónap terepmunkával, a Budapesti Történeti Múzeum munkatársai vezetésével 220 000 nm terület lett feltárva. A munkát egy ásatásvezető régész, 3–4 régész munkatárs vezette, a földmunkát 100–150 kézi földmunkás végezte, a dokumentálást olykor 40–50 régésztechnikus, geodéta, antropológus és egyéb munkatárs segítette. A területen 10 különböző korszak közel 8000 objektuma, 1100 sírja látott napvilágot. A feltárások során 800 kisebb-nagyobb láda leletanyag került elő, az objektumokról és a tárgyakról 70 000 darab digitális kép készült.

RENDAHGYÓ TÖRTÉNELEMÓRA
EGY ÚJBUDAI
ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN

Hálával tartozunk az ásatáson dolgozó múzeumi kollégáknak, technikusoknak, kézi földmunkásoknak, hogy tevékenységükkel lehetőséget adtak, hogy ez a leletegyüttes napvilágot láthasson.

Külön köszönjük a középkori objektumok feltárásában részt vevő Füredi Ágnes, Hancz Erika, Horváth Antónia és Papp Adrienn régésznek; László Orsolya antropológusnak; Győző Eszter művészettörténész munkáját; a tanácsokat pedig B. Nyékhelyi Dorottya, Bencze Zoltán, Benkő Elek, Feld István, Hatházi Gábor, Laszlovszky József, Lovag Zsuzsa, Miklós Zsuzsa, Mordovin Maxim, Müller Róbert, Simonyi Erika, Szende Katalin, Takács Miklós, Valter Ilona, Wolf Mária kollégának.

A feldolgozásban a felsoroltakon kívül Daróczi-Szabó Mártának, Jóri Tündének, Vargha Máriának és Petrik Ildikónak tartozunk hálával.

A tárgyak restaurálásáért Bakayné Perjes Juditnak(+), Csere Juditnak(+), Péter Attilának, Marinka Veronikának, Józsa Júliának, Tereiné Toronyi Szilviának, Darvas Ágnesnek mondunk köszönetet.

A kötetben megjelenő grafika Kuczogi Zsuzsanna, Németh Katalin, Németh Tibor, Dinnyés László(+), Fodor Zsolt munkája.

Köszönjük a beruházó MAC Kft.-nek, valamint a kivitelezést irányító Arcadom Rt.-nek a régészeti feltárásokhoz kapcsolódó korrekt hozzáállást és együttműködést.

IRODALOM:

Daniss Győző: Kána megmentése. National Geographic, 2005 június, 90–107.

Daróczi-Szabó Márta: Pets in pots: Superstitious belief in a medieval Christian (12th–14th c.) village in Hungary. In: Campana, D. – Crabtree, P. – de France S. D. – Lev-Tov, J. – Choyke, A. M. (eds) Anthropological Approaches to Zooarchaeology: Colonialism, Complexity, and Animal Transformations. Oxbow Books, Oxford, 2010., 244–249.

Daróczi-Szabó Márta: Animal remains from the mid 12th–13th century (Árpád Period) village of Kána, Hungary. Dissertationes Archaeologicae Ser. 3. No. 2. 2014, 541–548.

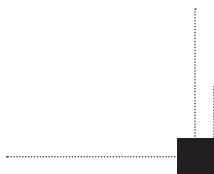
Daróczi-Szabó Márta–Terei György: Szájával lefele fordított edények és tartalmuk az Árpád-kori Kána faluból. Budapest Régiségei 44, 198–226.

Földesi Szilvia: Megjegyzések a kánai középkori őrlőkövekről. In: Kisfaludi Júlia (szerk.) Régészeti kutatások Magyarországon 2004. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 54–55.

Győző Eszter: Kána falu templomának kőfaragványai. In: Kisfaludi Júlia (szerk.) Régészeti kutatások Magyarországon 2004. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 56–57.

László Orsolya: Kérdések és feladatok a kánai temető antropológiai feldolgozásával kapcsolatban. In: Kisfaludi Júlia (szerk.) Régészeti kutatások Magyarországon 2004. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 58–60.

Hancz Erika: Kána falu üvegleletei. In: Kisfaludi Júlia (szerk.) Régészeti kutatások Magyarországon 2004. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 50–53.

Hancz Erika: A Budapest, Kőérberek-Tóváros lakópark területén végzett megelőző feltárás során előkerült üvegleletek. In: Szabó Á. (szerk.) 'Ripam omnem quaesivit' Ünnepi tanulmányok prof. Visy Zsolt 65. születésnapjára tanítványaitól. PTE-BTK – Paks, Városi Múzeum, Pécs–Paks, 2009. 81–100.

Horváth László András–Horváth M. Attila–Terei György: Előzetes jelentés a Bp. XI. ker. Kőérberek–Tóváros–Lakópark lelőhelyen, 2005. évben elvégzett régészeti feltárásokról. Aquincumi Füzetek 12, 2006. 159–165.

Horváth László András–Korom Anita–Terei György–Szilas Gábor–Reményi László: Előzetes jelentés az épülő Kőérberek–Tóváros–Lakópark területén folyó régészeti feltárásról. Aquincumi Füzetek 11, 2005. 137–167.

Horváth Zoltán–Mindszenty Andrea–Terei György: Az Árpád-kori Kána falu objektumaiban talált kőzettípusok és azok lehetséges származási helyei. In: Petkes Zsolt (szerk.) Hadak útján XX. Népvándorlaskor Fiatal Kutatóinak XX. összejövetelének konferenciakötete. 2010. október 28–30. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest–Szigethalom, 2012. 313–326.

Horváth A.–Terei György: 2009. Kána falu vasleletei. In: Nagy Z.–Szulovszky J. (szerk.) A vasművesség évezredei a Kárpát-medencében. MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottság, MTA VEAB Archaeometriai és Iparrégészeti Munkabizottság, Szombathely, 105–117.

Kálnoki Gyöngyössi Márton: Pénzhasználat 12. századi falvainkban. In: Kolozsi B.–Szilágyi K. A. (szerk.) Sötét idők falvai. 8–11. századi települések a Kárpát-medencében. Déri Múzeum Régészeti Tár, Debrecen, 2011. 687–700.

Terei György: Kána. Egy középkori falu Budapest határában. Magyar Múzeumok. 2004/3, 22–24.

Terei György: Előzetes jelentés a Kőérberek-Tóváros – Lakópark területén folyó Árpád-kori falu feltárásáról. In:

Kisfaludi Júlia (szerk.) Régészeti kutatások Magyarországon 2004. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 34–72.

Terei György: Kőérberek-Tóváros– Lakópark. In: Zsidi P. (szerk.) Kincsek a város alatt. Budapest régészeti örökségének feltárása, 1989–2004. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2005. 88–99.

Terei György: Kána falu Árpád-kori temploma és temetője. Régészeti értékeink 16. Budapest. 2006.

Terei György–Horváth Antónia: Az Árpád-kori Kána falu vasleletei I. Communicationes Archaeologicae Hungariae, 2007. 215–245.

Terei György–Horváth Antónia: Az Árpád-kori Kána falu vasleletei II. Budapest Régiségei 41, 2007. 153–192.

Terei György: Az Árpád-kori Kána falu Budapest határában. In: Kovács Gyöngyi–Benkő Elek–Feld István (szerk.) Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. MTA Régészeti Intézete, Budapest, 2010. 81–111.

Terei György–Vargha Mária: Madár alakú bronzcsat az Árpád-kori Kána faluból Budapest Régiségei 46. 2013. 151–166.

Terei György: Az Árpád-kori Kána falu kerámiaművessége. „A cserép igazat mond, ha helyette nem mi akarunk beszélni”, Regionalitás a középkori és kora újkori kerámiában, Opuscula Hungarica IX. Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest 2016. 115–134.

Terei György: Zarándokjelvény az Árpád-kori Kána faluból. Budapest Régiségei (megjelenés alatt)

Vargha Mária: Hoards, Grave Goods, Jewellery: Objects in Hoards and in Burial Contexts during the Mongol Invasion of Central-Eastern Europe. Oxford: Archaeopress, 2015.

ILLUSZTRÁCIÓK

Ásatási fotók: **BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM MUNKATÁRSAI**

Légifotók: **CIVERTAN**

Tárgyfotók: **TIHANYI BENCE** (BTM), **TEREI GYÖRGY** (BTM), **NÉMETH TIBOR**

Kiállítási fotók: **TIHANYI BENCE** (BTM)

Múzeumi fotók: **TEREI GYÖRGY** (BTM)

Számítógépes rekonstrukció: **FODOR ZSOLT** (Iceteam Design)

Antropológiai felvételek és ábrák: **LÁSZLÓ ORSOLYA**

Archeozoológiai felvételek: **DARÓCZI-SZABÓ MÁRTA** (BTM)

Restaurálási tárgyfotó: **JÓZSA JÚLIA**, **TEREINÉ TORONYI SZILVIA** (BTM), **NÉMETH TIBOR**

Rajzi rekonstrukció: **DINNYÉS LÁSZÓ**, **TEREINÉ TORONYI SZILVIA**, **JÓRI TÜNDE**

Geodézia: **VIEMANN ZSOLT** (BTM)

7. oldal ■ **TEREI GYÖRGY–HORVÁTH ANTÓNIA:** Az Árpád-kori Kána falu vasleletei I. című tanulmány alapján

11. oldal ■ **PATAKI VIDOR:** A péterváradai ciszterciek a középkori Kelenföldön. In.: A Ciszterci rend budapesti Szent Imre Gimnáziumának Évkönyve. Budapest 1941. 49. alapján

14. oldal ■ **GOLD URANOS KFT.** rekonstrukciója.

15. oldal ■ **HORVÁTH ZOLTÁN–MINDSZENTY ANDREA –TEREI GYÖRGY:** Az Árpád-kori Kána falu objektumaiban talált köztípusok és azok lehetséges származási helyei című tanulmány alapján

17. oldal ■ **TEREI GYÖRGY** felvétele

18. oldal (felső kép) ■ **GYÖRFY ILONA** és **VAJDA JÓZSEF ILONA** felmérése

23. oldal ■ **VARGHA MÁRIA** munkája

38. oldal (felső kép) ■ **TEREI GYÖRGY:** Az Árpád-kori Kána falu Budapest határában című tanulmány alapján

43. oldal ■ **TEREI GYÖRGY** felvételei

51-54. oldal ■ **TEREI GYÖRGY:** Az Árpád-kori Kána falu kerámiaművessége című tanulmány alapján

56. oldal (felső kép) ■ **VARGHA MÁRIA:** Hoards, Grave Goods, Jewellery: Objects in Hoards and in Burial Contexts during the Mongol Invasion of Central-Eastern Europe című tanulmány alapján

58. oldal (alsó kép) ■ **TEREI GYÖRGY–VARGHA MÁRIA:** Madár alakú bronzcsat az Árpád-kori Kána faluból című tanulmány alapján

60-63 oldal (rajzok) ■ **TEREI GYÖRGY–HORVÁTH ANTÓNIA:** Az Árpád-kori Kána falu vasleletei I. és II. című tanulmányok alapján

72-73. oldal ■ **GYÜRKY KATALIN:** A Buda melletti kánai apátság feltárása (Budapest 1996.) című könyv alapján

80. oldal ■ **UJBUDA.HU** fotó

Az egyéb ábrák a különböző szerzők cikkeihez, előadásaihoz készült illusztrációk változata.

